

آشنایی با سوره ها

مؤلف: جواد محدثی

این کتاب توسط مؤسسه فرهنگی - اسلامی شبکه الامامین الحسنین علیهم السلام بصورت الکترونیکی برای مخاطبین گرامی منتشر شده است.

لازم به ذکر است تصحیح اشتباهات تاییبی احتمالی، روی این کتاب انجام نگردیده است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۸
آگاهی های کلی و مقدماتی.....	۸
۱- وظیفه ما در قبال قرآن.....	۸
۲- تاریخچه و چگونگی نگارش و تدوین قرآن.....	۱۰
۳- تقسیمات قرآن.....	۱۱
۴- اسامی قرآن.....	۱۳
۵- اسامی سوره های قرآن.....	۱۳
۶- معنای «سوره».....	۱۴
۷- شناخت مکی و مدنی.....	۱۵
۸- شان نزول.....	۱۷
۹- تفسیر قرآن.....	۱۷
۱۰- تفسیر به رای.....	۱۸
۱۱- محکم و متشابه.....	۱۹
۱۲- ناسخ و منسوخ.....	۲۰
و اما این کتاب:.....	۲۰
۱- فاتحه [گشاینده].....	۲۲
۲- بقره [گاو ماده].....	۲۲
۳- آل عمران.....	۲۲
۴- نساء [زنان].....	۲۳
۵- مائده [سفره و خوان غذا].....	۲۳
۶- انعام [احشام و چهارپایان].....	۲۴

- ۷- اعراف [جائی است میان بهشت و جهنم]..... ۲۵
- ۸- انفال [منابع و ثروت های عمومی در طبیعت]..... ۲۵
- ۹- توبه [بازگشت]..... ۲۶
- ۱۰- یونس [نام یکی از پیامبران]..... ۲۷
- ۱۱- هود [نام یکی از پیامبران]..... ۲۷
- ۱۲- یوسف [نام یکی از پیغمبران]..... ۲۷
- ۱۳- رعد [غرش آسمان و ابر]..... ۲۸
- ۱۴- ابراهیم [نام یکی از انبیاء]..... ۲۸
- ۱۵- حجر [نام سرزمین قوم ثمود]..... ۲۹
- ۱۶- نحل [زنبور عسل]..... ۲۹
- ۱۷- اسراء [حرکت شبانه]..... ۳۰
- ۱۸- کهف [غار]..... ۳۰
- ۱۹- مریم [مادر حضرت عیسی]..... ۳۱
- ۲۰- طه [رمزی است خطاب به پیامبر اسلام]..... ۳۱
- ۲۱- انبیاء [پیامبران]..... ۳۲
- ۲۲- حج..... ۳۲
- ۲۳- مؤمنون [ایمان آوردگان]..... ۳۳
- ۲۴- نور..... ۳۳
- ۲۵- فرقان [جدا کننده]..... ۳۴
- ۲۶- شعراء [شاعران]..... ۳۴
- ۲۷- نمل [مورچه]..... ۳۵
- ۲۸- قصص [قصه]..... ۳۵
- ۲۹- عنکبوت..... ۳۶
- ۳۰- روم [نام کشوری است]..... ۳۶

- ۳۱- لقمان ۳۷
- ۳۲- سجده [سجده کردن] ۳۷
- ۳۳- احزاب [حزب ها و گروهها] ۳۸
- ۳۴- سبا ۳۸
- ۳۵- فاطر [شکافنده، پدید آورنده] ۳۹
- ۳۶- یس [از حروف رمز قرآن و خطاب به پیامبر] ۳۹
- ۳۷- صافات [به صف کشیده ها] ۴۰
- ۳۸- ص [از حروف مقطع رمز] ۴۰
- ۳۹- زمر [جمع زمره: گروهها و دسته ها] ۴۱
- ۴۰- مؤمن [ایمان آورنده] ۴۱
- ۴۱- فصلت [بخش بخش و فصل فصل شده] ۴۲
- ۴۲- شوری [مشورت و همفکری و نظرخواهی] ۴۳
- ۴۳- زخرف [زینت و زیور] ۴۳
- ۴۴- دخان [دود] ۴۴
- ۴۵- جاثیه [به زانو افتاده] ۴۵
- ۴۶- احقاف [نام سرزمین قوم عاد در نزدیکی یمن] ۴۵
- ۴۷- محمد ﷺ [نام پیامبر بزرگ اسلام] ۴۶
- ۴۸- فتح [پیروزی] ۴۶
- ۴۹- حجرات [حجره ها و اطاقها] ۴۷
- ۵۰- ق [از حروف رمز اوائل سوره ها] ۴۷
- ۵۱- ذاریات [پراکنده کنندگان] ۴۸
- ۵۲- طور [نام یک کوه] ۴۸
- ۵۳- نجم [ستاره] ۴۹
- ۵۴- قمر [ماه] ۴۹

- ۵۵- رحمن [بخشنده] ۴۹
- ۵۶- واقعه [پیش آمد، حادثه] ۵۰
- ۵۷- حدید [آهن] ۵۰
- ۵۸- مجادله [گفتگو و جدل] ۵۱
- ۵۹- حشر [بیرون آمدن، برانگیخته شدن] ۵۱
- ۶۰- ممتحنه [زن امتحان شده] ۵۲
- ۶۱- صف [ردیف و صف] ۵۲
- ۶۲- جمعه ۵۳
- ۶۳- منافقون [دو چهره ها] ۵۳
- ۶۴- تغابن [گول خوردگی و حسرت و خسران] ۵۴
- ۶۵- طلاق [رها ساختن و طلاق دادن زن] ۵۴
- ۶۶- تحریم [حرام و ممنوع ساختن] ۵۵
- ۶۷- ملک [فرمانروائی] ۵۵
- ۶۸- قلم ۵۶
- ۶۹- حاقه [آنچه سزاوار و مسلم و حق است] ۵۶
- ۷۰- معارج [نردبان ها، رتبه های بالا برنده] ۵۷
- ۷۱- نوح [از پیامبران بزرگ] ۵۷
- ۷۲- جن [موجودی نامرئی با ویژگیهای عجیب] ۵۷
- ۷۳- مزمل [گلیم به خود پیچیده] ۵۸
- ۷۴- مدثر [جامه به خود پیچیده] ۵۹
- ۷۵- قیامت [برخاستن] ۵۹
- ۷۶- دهر [روزگار، دوران] ۶۰
- ۷۷- مرسلات [فرستاده شده ها] ۶۰
- ۷۸- نبا [خبر] ۶۱

- ۷۹- نازعات [آنها که از روی قوت می کشند]..... ۶۲
- ۸۰- عبس [چهره در هم کشید]..... ۶۲
- ۸۱- تکویر [در هم پیچیده شدن]..... ۶۳
- ۸۲- انفطار [شکافته شدن]..... ۶۳
- ۸۳- مطففین [کم فروشان]..... ۶۳
- ۸۴- انشقاق [دو شقه شدن و شکاف برداشتن]..... ۶۴
- ۸۵- بروج [برج ها]..... ۶۴
- ۸۶- طارق [ستاره ظاهر شونده]..... ۶۵
- ۸۷- اعلیٰ [برتر]..... ۶۵
- ۸۸- غاشیه [فرا گیرنده]..... ۶۶
- ۸۹- فجر [سپیده دم]..... ۶۶
- ۹۰- بلد [شهر]..... ۶۷
- ۹۱- شمس [خورشید]..... ۶۷
- ۹۲- لیل [شب]..... ۶۸
- ۹۳- ضحیٰ [نور و روشنائی]..... ۶۸
- ۹۴- انشراح [گشاده شدن، وسیع شدن]..... ۶۹
- ۹۵- تین [انجیر]..... ۶۹
- ۹۶- علق [خون بسته، زالو، کرم]..... ۷۰
- ۹۷- قدر [اندازه، سنجش، ارزش]..... ۷۰
- ۹۸- بینه [دلیل روشن و حجت آشکار]..... ۷۱
- ۹۹- زلزال [لرزش و زلزله]..... ۷۱
- ۱۰۰- عادیات [دوندگان]..... ۷۱
- ۱۰۱- قارعه [کوبنده]..... ۷۲
- ۱۰۲- تکاثر [افتخار به زیادی ثروت و عزت]..... ۷۲

- ۱۰۳- عصر [زمان، بعد از ظهر، فشار، و...] ۷۳
- ۱۰۴- همزه [عیبجو و طعنه زن] ۷۳
- ۱۰۵- فیل ۷۴
- ۱۰۶- ایلاف [الفت دادن] ۷۴
- ۱۰۷- ماعون [ظرف غذا] ۷۵
- ۱۰۸- کوثر [خیر فراوان] ۷۵
- ۱۰۹- کافرون [کافرها] ۷۶
- ۱۱۰- نصر [یاری] ۷۶
- ۱۱۱- تبت [شکسته باد] ۷۷
- ۱۱۲- اخلاص [خالص کردن] ۷۷
- ۱۱۳- فلق [صبح] ۷۸
- ۱۱۴- ناس [مردم] ۷۸
- پی نوشت ها ۷۹

پیشگفتار

آگاهی های کلی و مقدماتی

پیامبر اسلام ﷺ می فرماید: اگر در زندگی، خواستار «سعادت» و در مرگ، طالب «شهادت» هستید، اگر نجات در روز حسرت، و سایه سار در گرمای محشر را می خواهید، و اگر هدایت را در روز سرگردانی و حیرت قیامت می خواهید، قرآن بیاموزید، زیرا که آن: کلام خدا و ایمنی از شیطان است و مایه برتری در میزان. ^(۱)

و نیز پیامبر اسلام ﷺ می فرماید: «بهترین شما کسانی هستند که قرآن را فراگیرند و به دیگران هم بیاموزند» ^(۲)

امام صادق علیه السلام می فرماید: «خداوند قرآن را برای زمان خاص یا مردم خاص قرار نداده است. بلکه قرآن، تا روز قیامت، در هر زمان، تازه، و نزد هر قومی شاداب است.» ^(۳)

«قرآن باید در تمام شئون زندگی ما حاضر باشد» (امام خمینی)

۱- وظیفه ما در قبال قرآن

مسلمان بودن و بیگانگی با قرآن، سازگار نیست.

اعتقاد به اسلام و ناآشنائی نسبت به کلام الله مجید، زشت و نکوهیده و ننگ است. و...

بنده خدا بودن و با پیامبر خدا، انس نداشتن، عجیب و باور نکردنی است. ادعای دوستی خدا کردن ولی کلام دوست را نخواندن و نفهمیدن، قابل قبول نیست. با این حساب، وظیفه یک مسلمان، نسبت به قرآن کریم، آنست که این کتاب آسمانی را که مجموعه پیام های الهی و وحی خداوند به پیامبر، و حاوی

دین اوست، در مرتبه اول بتواند درست بخواند، از آن پس، معنی آیات و مفهوم سوره ها را درک کند و در مرحله سوم، به دستورات قرآن عمل کند، و در عمل هم، اخلاص داشته باشد... و در راه تحقق بخشیدن به اهداف آن و اجرای قوانینش در سایه یک حکومت و نظام اسلامی بکوشد.

«خواندن»، «فهمیدن»، «عمل کردن»، «پیاده کردن در جامعه»...

گرچه شناخت تفصیلی قرآن و آشنائی با دریای موج حقایق آن و چشیدن و سیراب شدن از کوثر زلال و گوارای معارفش، در علم تفسیر و کتب مفصل میسر است ولی بدست آوردن شناختی کلی و اجمالی نسبت به کل این کتاب مبارک و محتوای سوره های آن، حداقل کاری است که برای هر مسلمان، ضروری است. و... هدف از تنظیم این نوشته، بیشتر کسب همین شناخت اجمالی برای علاقه مندان، بخصوص جوانان عزیز و دانش آموزان گرانقدر می باشد.

شناخت اینک: قرآن چیست؟ و چه هدف و نقشی دارد و به چه کار می آید؟ و چه مطالبی در آن است؟ ...

در اینجا بد نیست که چند جمله از امام خمینی - اطال الله عمره - که عرفان مجسم است و حیات بخش مسلمین و آبروبخش اسلام در این قرن و این جهان و آشناترین قرآن شناس، به معارف این پیام آسمانی، نقل کنیم:

«قرآن، غنی ترین کتاب های عالم است در تعلیم و تربیت.»

«قرآن و اسلام، مهجور و مظلوم است. برای اینکه مهجوریت قرآن و مهجوریت اسلام، به این است که مسائل مهم قرآنی و مسائل مهم اسلامی یا بکلی مهجور است، یا برخلاف آنها، بسیاری از دولتهای اسلامی قیام کردند...»

«قرآن، باید در تمام شوون زندگی ما حاضر باشد.»

«قرآن کریم، فشرده ای از تمام خلقت، و تمام چیزهائی که در بعثت باید انجام بگیرد. قرآن کریم، یک سفره ای است که خدای تبارک و تعالی بوسیله پیغمبر اکرم در بین بشر گسترده است که تمام بشر از آن، هر یک به مقدار استعداد خودش استفاده می کند.»

«باید همگان افکار خودشان را متوجه کنند به این کتاب بزرگ، تا اینکه با این کتاب بزرگ را بطوری که هست و بطوریکه ما می توانیم از او استفاده کنیم. همه استفاده کنند. و قرآن آمده است برای استفاده همه طبقات، هر کس به مقدار استعداد خود.»

اینک، به چند بحث کلی، بصورت خیلی فشرده، پیرامون قرآن کریم، اشاره می کنیم، تا برسیم به توضیح پیرامون تک تک سوره های قرآن:

۲- تاریخچه و چگونگی نگارش و تدوین قرآن

قرآن، که معجزه جاویدان پیامبر اسلام است، کتاب شناخت و معرفت است. کتاب انسان سازی و تربیت بشر است. کتاب نور و روشنائی و حکمت است. کتاب اندیشه و تفکر و تدبر و خداشناسی است.

قرآن، کتاب ایمان و عمل صالح و جهاد و عدالت اجتماعی است.

کتاب بشارت و انذار، وعد و وعید است.

کتاب تاریخ سازنده است. کتاب سازنده تاریخ است.

کتاب حکومت و سیاست و قانون است.

کتاب همیشگی و همه جائی و همه جانبه و جامع است.

کتاب هدایت و راهنمایی است... و سخن خداوند است و پیام آسمانی او.

این قرآن، بتدریج، در مدت ۲۳ سال در شرایط گوناگون و طبق نیاز، نازل شد و احکام و مقررات و عقاید و معارف اسلام، از طریق «وحی» به پیامبر رسید و پیامبر هم آیات کتاب را به مردم ابلاغ کرد.

آیات قرآن که نازل می گردید، پیامبر آنها را بازگو می کرد، تا هم خودش آنها را حفظ کند و هم نویسندگان وحی، آنها را ثبت کرده و بنویسند. نویسندگان آیات قرآن به نام «کتاب وحی» معروف بودند که بارزترین این چهره ها، علی بن ابیطالب علیه السلام بود.

نویسندگان وحی، آیات نازل شده را، بر اساس امکانات آن دوران، روی پوسته درختان، برگ درخت، پارچه و حریر پوست حیوانات، استخوانهای پهن، سنگ و سفال، و احياناً کاغذ، می نوشتند.

اولین آیاتی که نازل شد، آیات اول سوره «علق» بود که در آغاز بعثت انجام گرفت. از آن پس برای مدتی طولانی، نزول آیات قطع شد ولی مجدداً شروع گردید.

آنچه نازل می شد در خانه پیامبر نگهداری می شد تا بعداً بصورت یک مجموعه در آید. حافظه قوی عرب ها، و نیز شوق فراوان مسلمین و همچنین مجذوب شدن افراد به زیبایی و فصاحت و بلاغت و گیرایی قرآن، باعث شده بود که آیات را زود حفظ کنند.

۳- تقسیمات قرآن

قرآن ۱۱۴ سوره دارد و بیش از ۶ هزار آیه. و مجموع قرآن را هم به ۳۰ جزء تقسیم کرده اند و هر جزء هم از چهار قسمت - بنام حزب - تشکیل شده است. و هر سوره هم از چند جمله و فراز - که بنام «آیه» نامیده می شود - تشکیل یافته است.

سوره ها (غیر از سوره نهم، توبه) با «بسم الله» شروع شده است. طولانی ترین سوره ها «بقره» است، با ۲۸۶ آیه، و کوتاهترین سوره ها «کوثر» است با سه آیه.

آیات، به تدریج که نازل می شد. بدنبال هم نوشته می شد و تا وقتی که «بسم الله» نمی آمد، نویسندگان وحی، آیات را در دنباله آیات قبل بعنوان ادامه همان سوره می نوشتند. این جریان عادی و طبیعی قضیه بود.

غالباً ترتیب آیه های یک سوره، بر حسب نزول بود. مگر در برخی از موارد، که شخص پیامبر ﷺ، از طریق دریافت وحی، دستور می داد که این آیات، در فلان سوره، یا قبل و بعد از فلان آیه، نوشته شود، که این ترتیب غیر عادی بود. وگرنه آیاتی که پشت سر هم - با فاصله زمانی یا بی فاصله - نازل می شد کتاب وحی، آنها را بدنبال هم ثبت می کردند تا شروع آیات دیگر، با بسم الله الرحمن الرحیم، که می فهمیدند سوره جدیدی است. این را امام صادق علیه السلام فرموده است. ^(۴) قرآنی را که علی علیه السلام بعداً تنظیم کرد، بر اساس تاریخ نزول بود.

بسیاری از علماء معتقدند که چون تا آخرین روزهای حیات پیامبر، آیات به مناسبت هائی نازل می شد، بنابراین، در حال وفات پیامبر، گرچه کل آیات قرآن، موجود و نوشته شده بود، ولی بصورت یک مجموعه مدون و بصورت یک صحیفه و میان دو جلد، گردآوری نشده بود و این کار بعد از آن حضرت انجام گرفت. خود پیامبر ﷺ چنین مسئولیتی را به علی علیه السلام واگذار کرده بود.

در زمان عثمان، چون اختلاف در نحوه قرائت قرآن پیش آمده بود، هیئتی به سرپرستی «زید بن ثابت» ماموریت یافتند که همه نسخه های رائج را جمع آوری کرده و بر اساس متواترترین و مشهورترین نوع قرائت، یک نسخه تدوین

کنند. و چنین نیز شد. نسخه های دیگر را از بین بردند و برای وحدت قرائت، از روی آن نسخه، عینا چند نسخه برداشته شد که به هر یک از شهرهای: مکه، بصره، کوفه، مصر، یمن، شام، بحرین و... فرستاده شد و یکی هم که نسخه اصلی و مادر بود (معروف به «ام») در خود مدینه نگهداری می شد.

ترتیبی که در قرآن های موجود است، بر اساس تاریخ نزول آیات و سوره ها نیست. در کتاب مفصلتر، تحقیقات فراوانی درباره تشخیص سیر نزول آیه ها و سوره های قرآن برحسب زمان، انجام گرفته و حتی فهرست سوره ها بر اساس تاریخ نزول، ذکر شده است. ولی چون تفاوت هایی با هم دارند و در نتیجه تحقیقات، وحدت نظر نیست، از این جهت از نقل هرست سوره ها بر آن اساس صرف نظر می شود.

۴- اسامی قرآن

از خود قرآن کریم، در آیات شریفه، با عناوین و اسامی گوناگونی یاد شده است. همچون: قرآن، فرقان، نور، کلام الله، ذکر، احسن الحدیث، مثانی، تنزیل، بیان، بلاغ مبین، مجید، کریم، کتاب، مبین و...

امام صادق علیه السلام فرموده است: قرآن، به کل این کتاب آسمانی گفته می شود ولی فرقان، به آیات محکماتی که عمل کردن به آنها واجب است. ^(۵) دقت در معنی و مفهوم هر یک از این اسامی، مطالب زیادی را برای ما روشن می سازد.

۵- اسامی سوره های قرآن

هر یک از ۱۱۴ سوره قرآن، اسمی دارد. بعضی سوره ها هم چندین نام دارد. بعنوان مثال، سوره حمد، بیست و چند نام دارد.

نام بعضی از سوره ها به اسم اشخاص است. مانند سوره های: یونس، هود، یوسف، ابراهیم، محمد، مریم، لقمان، نوح و... نام بعضی از سوره ها هم از حروف مقطعه اول سوره گرفته شده، مثل سوره های: طه، یس، ص، ق و... و اکثر سوره های دیگر، به نام پدیده های طبیعی، حیوانات، تپ ها و گروه های اجتماعی، حوادث تاریخی و... می باشد.

نام سوره ها، یک چیز قطعی و اجتناب ناپذیر نیست. اغلب به تناسب موضوع و مسئله ای است که در سوره مطرح شده یا از موضوعات گوناگون یک سوره، چشمگیرتر بوده است.

روی همین جهت است که بعضی از سوره ها چند اسم دارند. و به همین جهت هم بوده است که در برخی از نسخه های قرآن، برای سوره ها نامی نمی نوشتند، و یا اینکه می گفتند: سوره ای که در آن بقره یا آل عمران یا مریم ذکر شده است، نه اینکه اسم اینها مشخصا همینها باشد. البته طبیعی است که با گذشت زمان آن مشخصه، بعنوان نام سوره، معروفیت پیدا کرده علم بشود. در این نوشته، سعی شده است توضیحی مختصر هم درباره نام سوره ها داده شود.

۶- معنای «سوره»

کلمه سوره، از ریشه لغوی «سور» گرفته شده است. سوره به معنی رفعت و منزلت است. باروی شهر را «سور» می نامند.

«سوره بخشی از قرآن است، همانند شهری که حصار و دیواره ای، آنرا از قسمت های دیگر جدا می کند.»^(۶)

۷- شناخت مکی و مدنی

از جالب ترین مباحث شناخت قرآن، شناخت آیات و سوره های مکی و مدنی است. و نیز شناخت آیاتی که در مکه درباره اهل مدینه نازل شده و در مدینه، درباره اهل مکه. یا آیاتی که در جحفه، بیت المقدس، طائف، حدیبیه و... نازل شده، یا شناخت آیه های مدنی در سوره های مکی، یا آیات مکی و سوره های مدنی.

سوره ها و آیه های مکی، به آنهایی گفته می شود که قبل از هجرت، نازل شده باشد و سوره های مدنی به سوره هایی که بعد از هجرت، نازل شده، اگرچه در مکه باشد.

بعضی از علماء هم، ملاک مکی یا مدنی بودن آیات و سوره ها را، نزول آنها در مکه یا مدینه (و اطراف هر یک) دانسته اند. نه قبل از هجرت و بعد از هجرت.

نزول اغلب سوره های کوتاه قرآن، دفعی و در یک نوبت و یکپارچه بوده است و همچنین بعضی از سوره های متوسط قرآن. حدود پنجاه و سه سوره از سوره های قرآن به اینصورت فرود آمده است.

ولی بیشتر سوره های بزرگ، در چند نوبت و به مناسبت های گوناگون نازل شده و بعداً مجموعه آنها بصورت یک سوره درآمده است، که گاهی فاصله زمانی آیات نازل که در یک سوره آمده، به چند سال هم می رسد. در بعضی موارد، در وسط آیات مدنی، آیه های مکی گنجانده شده است.

در مورد ترتیب سوره ها به شکل کنونی در کل قرآن بسیاری آن را به دستور پیامبر ﷺ می دانند، و برخی این ترتیب را بر اساس نظر صحابه. همچنانکه

گفته شد، در اعتبار مکی یا مدنی بودن، بعضی ها «زمان» را ملاک قرار داده اند و بعضی ها «مکان» را.

در هر صورت، به یکی از دو راه می توان مکی یا مدنی بودن آیه و سوره را معلوم کرد:

۱ - دلیل نقلی: استفاده از احادیث ائمه علیهم السلام.

۲ - دلیل مضمونی: دقت در محتوا و مضمون آیات و سوره ها.

گفته اند ^(۷): آیات و سوره های «مکی» معمولاً این ویژگی ها را دارد: (با توجه به مضمون آنها).

۱ - دعوت به اصول عقائد، خدا، قیامت، بهشت، و جهنم و...

۲ - دعوت به اخلاق متعالی (در قبال فساد اخلاق دوره جاهلی).

۳ - کوتاه بودن آیات و سوره ها (با توجه به بعد ادبی و فصاحت و بلاغت بیشتری که در سوره های کوچک است).

۴ - کثرت سوگند، و سوره هائی که با سوگند شروع می شود.

۵ - بحث و مجادله با مشرکین و ابطال نظریه آنان.

۶ - کثرت (یا ایها الناس...) و ندرت و کم بودن (یا ایها الذین آمنوا...) در اول آیات.

۷ - قصص انبیاء و امت ها و گروههای اجتماعی موافق و مخالف.

در مقابل، آیات مدنی، معمولاً این خصوصیات را دارد:

۱ - طولانی بودن آیات و سوره ها.

۲ - جدال با اهل کتاب (یهود و نصاری) و دعوت آنان به توحید اسلام.

۳ - دعوت به جهاد و مسائل مربوطه.

۴- بیان احکام و مقررات و قوانین اجتماعی مثل: نماز، روزه، زکات، خمس، حدود، قصاص، اهل ذمه، جزیه، احکام ارث و... قوانین دیگر. مجددا یادآوری می شود که این ملاکها، صورت غالب و اکثریت را بیان می کند نه یک حکم کلی و غیر قابل استثناء را.

۸- شان نزول

شان نزول، یعنی شناختن موقعیت و مناسبتی که در آن آیات، نازل شده است. این شناخت، به ما کمک می کند که آیات و معارف آنها را بهتر و دقیقتر درک کنیم، انگیزه و حکمت تشریح بعضی از احکام را بدانیم و آیاتی که مفاهیمش کلی است، مصداقهای جزئی و خاص آنها را هم بشناسیم. داناترین قرآن شناس، به این اسباب نزول، امام علی علیه السلام است که خود فرموده است: «هیچ آیه ای نازل نشده مگر اینکه می دانم که درباره چه کسی، و کجا و کی و به چه مناسبتی نازل شده. خدای من، به من قلبی با ادراک و زبانی گویا بخشیده است.»^(۸)

و نیز فرموده است: «قرآن در سه بخش نازل شده است. یک سوم آن درباره ما و دشمنان ما است. یک سوم دیگر، سنت ها و مثلهاست. و یک سوم هم، فریضه ها و احکام و قوانین است.»^(۹)

این، یک تقسیم بندی کلی نسبت به محتوای قرآن کریم است.

۹- تفسیر قرآن

تفسیر بمعنای روشن ساختن و پرده برداشتن از روی یک چیز است.

علم تفسیر، یکی از علوم مهم اسلامی مربوط به قرآن است. علمی است که برای ما کشف نقاب و پرده از چهره الفاظ و آیات قرآن می کند و ما را به فهم مفاهیم واقعی قرآن و مراد خدای تعالی نزدیک می سازد.

تفسیر، یا در مورد الفاظ مشکل و غیر مانوس است که موجب ابهام هائی در فهم معنی آیه یا آیاتی می شود، یا اینکه مواردی بصورت مجمل و مختصر بیان شده که احتیاج به توضیح و تفصیل و تشریح دارد.

بزرگترین مفسران قرآن، ائمه اهل بیت علیهم السلام می باشند که خانه زاد قرآن و پرورش یافته مکتب وحی اند و از سرچشمه، آب نوشیده اند و علمشان خدائی است.

در تفسیر قرآن، شیوه های گوناگونی وجود دارد که یکی از آنها، تفسیر متکی به احادیث است یعنی در فهم مراد از آیه، به روایاتی که از ائمه نقل شده، اعتماد می شود. و شیوه دیگر، و تفسیر قرآن به قرآن است یعنی از کنار هم گذاشتن آیات مشابه و جمع بندی از آیات در زمینه خاصی، به روشن کردن معنای آیه می پردازند و با استناد به برخی آیات کلیدی در فهم معارف قرآن و شاخص قراردادن آنها مراد آیات دیگر را (حتی آیات متشابه را) بدست می آورند. و این دقیقتر و عمیقتر از صرف کنار هم گذاشتن آیات، و نتیجه گیری از جمع بندی آنهاست، که مرحوم علامه طباطبائی در «المیزان» بر این اساس تفسیر کرده است و به عنوان نمونه، تفسیر برهان و تفسیر نور الثقلین، از تفسیرهای حدیثی است. و شیوه های دیگری هم در تفسیر قرآن وجود دارد.

۱۰- تفسیر به رای

طبق روایات زیادی، از «تفسیر به رای» نهی شده و به کسی که تفسیر به رای کند وعده آتش دوزخ داده شده است.

تفسیر به رای آن است که انسان، قرآن را بر اساس نظریات شخصی خود، آنگونه که می‌پسندد، آنطور که دلش می‌خواهد و مورد نظرش است تفسیر و معنی کند و قرآن را بر آراء شخصی خود تطبیق دهد و عقیده شخصی خود را به قرآن تحمیل کند. یعنی بجای آنکه شاگرد قرآن باشد و به پیام قرآن گوش دل بسپارد و هرچه از قرآن برمی‌آید آن را بپذیرد (چه در زمینه عقائد، چه احکام و غیره...) بخواهد که به زور معنائی را به قرآن نسبت دهد و مایل باشد که از قرآن اینگونه مطلب بدست آید، به تعبیر علامه طباطبایی، رسوبات ذهنی و پیشداوری‌های خود را در فهم معنی آیات، دخالت بدهد؛ و دنباله روی و پیروی از قرآن را رها کند... این گونه برخورد با قرآن، شیوه قلب‌های بیمار و اندیشه‌های ناسالم است و سر از التقاط در خواهد آورد و حرام و ممنوع است.

۱۱- محکم و متشابه

در خود قرآن، در یک تقسیم بندی، آیات را به «محکمت» و «متشابهات» تقسیم می‌کند و بیماردلان را دنباله روایات متشابه معرفی می‌نماید.^(۱۰) محکمت، آیاتی هستند که از نظر لفظ و معنی، محکم و استوار و بدون ابهام و شبهه هستند و مراد از آیه روشن است و آن را به معانی دیگر نمی‌توان حمل کرد. ولی متشابهات، آیاتی هستند که یا از نظر لفظ، یا از نظر معنی، ابهام‌ها و چند پهلویی‌هایی دارند و قابل این هستند که به معانی گوناگون، تاویل و تفسیر شوند و برای فهم درست مقصود، باید از جایی دیگر دلیل و شاهد بیاوریم. البته برای محکم و متشابه، معانی دیگری هم گفته اند که بیان آنها چندان ضرورتی ندارد.

ائمه و اهل بیت عصمت علیهم‌السلام، طبق بعضی از احادیث، به مقصود واقعی آیات متشابه واقفند چرا که آنان مصداق اکمل «راسخین در علم» هستند.

۱۲- ناسخ و منسوخ

گاهی در آیات قرآن، بیان حکم و قانونی شده است. سپس آیه ای نازل شده. حکم و دستور العمل سابق را لغو، باطل یا متوقف کرده و قانونی دیگر بیان می کند و در واقع سرآمدن مدت عمل به حکم سابق را اعلام می کند معنای نسخ همین است، یعنی برداشتن یک حکم و عوض کردن یک تشریح. آیه ای را که حکمش عوض شده «منسوخ» می گویند و آیه ای را که بعدا آمده «ناسخ» است. ممکن است در تنظیم قرآن به آیه ناسخی برخورد کنیم که در نوشتن، پیش از منسوخ آمده باشد.

پس می بینیم که شناخت آیات ناسخ و منسوخ، علاوه بر کمکی که به فهم درست معانی آیات می کند، ما را از اشتباه در تفسیر و برداشت غلط و انحرافی از این کتاب آسمانی بازمی دارد. لذا دانستن آیات محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ و عام و خاص، برای کسی که تفسیر قرآن می کند ضروری است. در نسخ، این تغییر حکم، طبق شرائط زمانی و مقتضیات خاص مکلفین است که بر اساس مصلحتی معین، از طرف خداوند انجام می گیرد.

مثال: فرضاً آیاتی به مؤمنین دستور می دهد که در مقابل تعرض و آزار مشرکین عفو اغماض و گذشت کنند (آیات مخصوص به دوران مکه) و آیاتی هم فرمان مقابله و مبارزه و جهاد در برابر مشرکین می دهد (از آیات دوره مدینه) آیات نوع دوم، نسخ کننده حکم آیات اولی است.

و اما این کتاب:

نوشته حاضر، اطلاعات مفید و مختصری را پیرامون یکایک ۱۱۴ سوره ای که در قرآن است، ارائه می دهد. از قبیل: نامهای سوره ها، معنی و مناسبت این

نامها برای سوره ها، اجمالی از محتوا و مطالب سوره، تعداد آیات، شان نزول، محل نزول و سال نزول و... از این قبیل اطلاعات.

این کتاب، دوبار هم قبلا چاپ شده است اما در این چاپ، اضافات و تجدید نظرهایی انجام گرفته. بعلاوه بیشتر این مقدمه، در این چاپ اضافه شده است. امید است که برای علاقمندان بخصوص دانش آموزان و معلمان کلاسهای قرآن و مربیان پرورشی و عموم کسانی که در این حد، می خواهند با قرآن و سوره هایش آشنا شوند مفید قرار گیرد.

انشاء الله

قم - شهریور ۱۳۶۲ - جواد محدثی

۱- فاتحه [گشاینده]

چون قرآن با این سوره شروع می شود و این سوره آغازگر قرآن است، «فاتحه» نامیده می شود. بخاطر حمد و ستایشی که در این سوره از خداوند بعمل آمده نام دیگرش سوره «حمد» است. و نیز بنام «شکر» و «وافیه» و «نور» هم از آن یاد می شود. نام دیگرش «سبع المثانی» است و نیز «ام الكتاب». امام صادق علیه السلام فرموده است: سوره ای که اولش ستایش، وسطش اخلاص و آخرش نیایش است. (تفسیر برهان ج ۱ ص ۴۲).

این سوره ۷ آیه دارد و در سال سوم بعثت آمده و چهل و سومین سوره است که در مکه نازل شده است. بعضی هم این سوره را اولین سوره دانسته اند.

۲- بقره [گاو ماده]

در آیات ۱۷ تا ۷۳ این سوره داستان فرمان خدا به بنی اسرائیل، مبنی بر کشتن و ذبح کردن گاو، بیان شده است.

این سوره کلا در مورد مؤمنین و مشرکین و منافقین و خلقت آدم و بدعتهای اهل کتاب و ماجراهای موسی و بنی اسرائیل و بنای کعبه توسط حضرت ابراهیم و نعمتهای خداوند و مسائل قصاص و وصیت و قتال با مشرکین و نکاح و طلاق و ربا و مجادله ابراهیم با مشرکین بر سر اعتقاد به توحید و تغییر قبله و احکامی از حج و ارث و روزه و... می باشد. آیه الكرسي، آیه ۲۵۵ این سوره است.

۲۸۶ آیه دارد و بیشتر آیاتش در مدینه و پس از هجرت نازل شده است.

۳- آل عمران

عمران پدر حضرت مریم بود. خاندان عمران عبارت می شود از عمران و همسرش و مریم و عیسی. در آیه ۳۳ می خوانیم:

«خداوند، آدم و آل ابراهیم و آل عمران را بر جهانیان برگزید.»

در این سوره، که ۲۰۰ آیه دارد و در سال سوم هجرت در مدینه نازل شده است از توحید و مقاومت در برابر دشمنان و مردم شناسی و در رابطه با جنگ بدر و احد و زندگی مسلمین در آن فراز و نشیبا، سخن می گوید. در بخشی هم ولادت مریم و عیسی و نصاری و مجادله با اهل کتاب مطرح است و از شیوه های عمل مخالفان و مخالفت های یهودیان هم سخن به میان آمده است و در کل، بشارتی برای اصحاب پیامبر است.

۴- نساء [زنان]

در قسمتهائی از این سوره، مسائل و احکامی درباره ازدواج با زنان و حقوق آنان و روابط خانوادگی و حل اختلافات و مسئله ارث و طلاق و... بیان شده است. از آیه ۱۳۶ به بعد، تشریح روحیات منافقین است.

از موضوعات دیگر این سوره، احکام نماز و جهاد و هجرت و شهادت و تجارت، حالات اهل کتاب، و همچنین شئون جامعه اسلامی است که بر ویرانه های سنت های جاهلی بنا می شود. و دستورات اجتماعی اسلام در این سوره ذکر شده است.

این سوره در مدینه و پس از هجرت نازل شده است. و ۱۷۶ آیه دارد.

۵- مائده [سفره و خوان غذا]

در آیه ۱۱۲ تا ۱۱۵ حواریون و پیروان عیسی علیه السلام از او درخواست می کنند که برای اطمینان بیشتر، خداوند از آسمان، خوان غذا فرود آورد. و عیسی از خداوند می خواهد که:

«پروردگارا! برای ما غذائی از آسمان نازل کن تا برای اول و آخر ما عید باشد و نشانه ای از تو...».

نام دیگر سوره، «عقود» است. این سوره دارای ۱۲۰ آیه است و پس از هجرت، در مدینه جزء آخرین سوره هائی است که نازل شده و عمدتاً تأکید آیاتش بر بنای اجتماعی اسلامی، بر پایه بینش توحیدی و مبارزه با خرافات و شرکها و تاسیس روابط صحیح اجتماعی و احکام حلال و حرام می باشد. حرمت شراب و قمار، در آیه ۹۰ آمد است.

و از این رهگذر، مسائلی از عهد و پیمان و حدود و قصاص و داستهائی از هابیل و قابیل و از بنی اسرائیل نیز بیان شده است، که در زمینه مسائل حقوقی و جزائی می باشد. مطالب مربوط به غدیر خم در آیات ۳ و ۶۷ بیان شده است.

۶- انعام [احشام و چهارپایان]

در قسمتهائی از آیات ۱۳۶ تا ۱۴۴ و رسوم و سنت های جاهلی را در باره گاو و گوسفند و شتر و بز و قربانی و گوشت آن بیان کرده و در اصلاح عقائد انحرافی آنان در مورد این حیوانات کوشیده است.

تلاش همیشگی قرآن در اصلاح «عقیده» انسان بخصوص در مورد الوهیت و عبودیت، در این سوره روشن است و در همین باره به مسائلی از قبیل توحید و نبوت و معاد و احتجاج با مشرکین و برخی وظائف شرعی پرداخته است.

این سوره ۱۶۵ آیه دارد و جز ۶ آیه، بقیه در مکه و قبل از هجرت نازل شده است و بنا به نقلی آیات ۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، از این سوره، مکی است. این سوره، پس از سوره «حجر» نازل شده است.

۷- اعراف [جائی است میان بهشت و جهنم]

در آیات ۴۵ تا ۴۸ از گروهی که در قیامت، در اعراف خواهند بود یا می‌کند و از خطاب‌های آنان با اهل بهشت، در رابطه با اعمال و پاداشها سخن می‌گوید. بنا به تفسیری هم، این اصحاب اعراف، ممکن است ائمه باشند که در حدیث است که:

«نحن الاعراف» - ما اعرافیم که یاران خود را می‌شناسیم و هر کس که ما را بشناسد و ما او را بشناسیم وارد بهشت می‌شود. (تفسیر البرهان ج ۲ ص ۱۷).

این سوره، بیشتر روی سخن با مشرکین دارد و نیز مؤمنین، و از سرنوشت انسانها در طول تاریخ در رابطه با وفا به عهد خدائی و نیز فرجام کار انسان در آخرت، و عذاب و پاداش و عرش و ساعت و قرآن و... سخن می‌گوید و از آیه ۱۴۸ به بعد، اشاره به رجعتی که در قوم موسی بصورت گوساله پرستی پیدا شد می‌کند. خطاب «یا بنی آدم» چندین بار تکرار شده و لحن هشدار دهنده دارد. این سوره در مکه و قبل از هجرت نازل شده و ۲۰۶ آیه دارد.

۸- انفال [منابع و ثروت‌های عمومی در طبیعت]

در نخستین آیه این سوره، حکم ثروت‌های عمومی و اینکه از آن کیست و چگونه و در چه راهی مصرف می‌شود، بیان شده است این سوره به نام «بدر» هم گفته شده زیرا پس از هجرت به مدینه و وقوع جنگ بدر در ماه رمضان، این سوره در سال دوم هجری نازل شده است و متضمن مسائلی مربوط به جهاد و غنائم و انفال و هجرت می‌باشد و به تعبیر امام باقر و امام صادق، سوره انفال، بریدن دماغ کفار است. کنایه از ضربه‌هائی که بر آنان وارد شده است.

نزول این سوره پس از اولین حرکت مسلحانه مسلمانان (جنگ بدر) درخور
تامل و دقت است. به جمع بندی نقاط قوت و ضعف و ارزیابی عمل مسلمین
پرداخته و رهنمودهای متناسبی می دهد.
این سوره ۷۵ آیه دارد و نود و سومین سوره ای است که نازل شده است.

۹- توبه [بازگشت]

در آیه ۲ سخن از این است که اگر مشرکین از راه کج و انحرافی خویش باز
گردند و حق را بپذیرند به نفع آنهاست.
این سوره، بخصوص در ۴۰ آیه اول، اعلام جنگ با مشرکین و منافقین و
اولتیماتوم با آنهاست و (آخرین حرف) ها را با آنها می زند. و بخاطر همین لحن
حاد، بدون «بسم الله الرحمن الرحيم» شروع می شود.
از آخرین سوره های نازل شده در سال هشتم هجری و به روایتی در سال
نهم در مدینه است و از نظر ترسیم خط مشی حکومت اسلامی با قبایل و گروه
ها و جناحهای مخالف و روش سیاسی اسلام، در روابط و عملها، اهمیت خاصی
دارد.

روحیه شهادت طلبی مسلمین و رسیدن به «احدی الحسنین» در آیه ۵۲
مطرح شده است و در آیه ۱۰۷ ماجرای مسجد ضرار و توطئه منافقین بیان
گردیده است.

نام دیگر این سوره «برائت» است. بنا به اعلان برائت و بیزاری نسبت به
مشرکین پیمان شکن. و بهمین جهت هم در اول سوره بسم الله... نیست زیرا بسم
الله نشان امان و رافت است و سوره برائت، بر داشتن امان است و در آن، شمشیر
است. (از علی علیه السلام. به نقل مرحوم طبرسی).

در این سوره، مفصلاً درباره منافقین بحث شده است و مشیت آنان را در رابطه با مسائل مبارزاتی و اقتصادی باز کرده است و به همین جهت نام دیگرش «فاضحه» یعنی رسواکننده است. دارای ۱۲۹ آیه است.

۱۰- یونس [نام یکی از پیامبران]

در این سوره که ۱۰۹ آیه دارد و در مکه نازل شده، علاوه بر یادی از یونس پیامبر، مسائلی در مورد توحید و رسالت انبیاء و سرگذشت امتهای گذشته بمیان آمده است. که قوت قلبی برای مسلمین است و عبرتی است برای مخالفان عنود و سرکش. بخصوص سرگذشت هلاکت بار فرعون و سپاه او و غرق شدنشان.

۱۱- هود [نام یکی از پیامبران]

علاوه بر یادی که از هود - پیامبر قوم عاد - در آیات ۵۰ تا ۶۰ شده است، این سوره مشتمل بر معارف الهی و احکام و عبادات، و آغاز و فرجام خلقت می باشد و از آیه ۲۵ تا ۴۵ سرگذشت مفصل نوح پیامبر و همچنین سرگذشت صالح و لوط و شعیب و موسی نقل شده است.

این سوره ۱۲۳ آیه دارد و در سال ۹ بعثت در مکه نازل شده است. پیامبر فرموده: سوره هود مرا پیر کرد. این بخاطر آیه ۱۱۲ است که خدا دستور به استقامت می دهد.

۱۲- یوسف [نام یکی از پیغمبران]

این سوره که ۱۱۱ آیه دارد و در سال یازدهم بعثت در مکه، پس از سوره هود نازل شده سرگذشت عبرت آموز یوسف، پسر یعقوب پیامبر را به تفصیل، بیان می کند و در آیات آخر، یادی مجدد از دعوت انبیاء و موضعگیری مخالفان و پیروزی و نصرت نهائی خداوند بعمل می آید تا مؤمنین، به راه خویش دلگرم

تر شوند. در بعضی احادیث آمده که چون در این سوره فتنه گری زلیخا و غیر او آمده به زنان یاد ندهید و بجای آن سوره «نور» یادشان دهید که سرشار از مواعظ و احکام حجاب است. (از علی علیه السلام تفسیر البرهان ج ۲ ص ۲۴۲).

۱۳- رعد [غرش آسمان و ابر]

در آیات ۱۲ و ۱۳ سخنانی درباره رعد و برق و صاعقه، آمده و از این پدیده های طبیعی بعنوان مظهری از قدرت و رحمت خداوند یاد شده است. اینها هم در مسیر کلی سوره که از توحید و خلقت و بعثت و راه و بیراهه و... بحث می کند می باشد.

از آیه ۱۴ به بعد محور سخن، حالت پذیری حق یا انکار آن است و نتایج خوب حق پذیری و پای بندی به تعهدات در مقابل خداوند را بیان می کند و اینکه پیروزی نهائی از آن طرفداران دین خداست.

این سوره که ۴۳ آیه دارد در اواخر سال ۶ هجری در مدینه بعد از سوره محمد نازل شده است.

۱۴- ابراهیم [نام یکی از انبیاء]

در آیات ۳۷ تا ۴۲ این سوره، از دعوت و دعای این بینانگذار توحید، ابراهیم بت شکن یاد می کند و در آیات دیگر، مطالبی از رسالت و توحید و توصیف آخرت بیان شده است. در این سوره اشاره ای هم به سرگذشت اقوام بنی اسرائیل و عاد و ثمود دارد و سرنوشت شوم تکذیب کنندگان را یادآوری می کند. بعد از سوره نوح، در مکه، قبل از هجرت نازل شده است، به استثنای بعضی آیات و ۵۲ آیه دارد.

۱۵- حجر [نام سرزمین قوم ثمود]

حجر، نام سرزمینی بین مدینه و شام بود که قوم ثمود آنجا می زیستند و خداوند، حضرت «صالح» را برای هدایت مردم آن فرستاد. در آیه ۸۰ خداوند از تکذیب این قوم نسبت به پیامبران و سرانجام شومشان که دچار عذاب شدند یاد می کند.

داستانهای تنذیری و سرگذشت اقوام دیگر در رابطه با نبوت، از مطالب دیگر این سوره است. در چند آیه هم از خلقت اولیه آدم و دشمنی ابلیس با انسان و برنامه های اغواگرانه اش حث شده است.

پنجاه و چهارمین سوره ای است که قبل از هجرت، در سال چهارم بعثت در مکه نازل شده و ۹۹ آیه دارد.

۱۶- نحل [زنبور عسل]

زنبور عسل و خانه سازی آن در کوه و کوخ و تهیه عسل از میوه ها و گلها و شفابخش بودن عسل در آیه ۶۸ و ۶۹ این سوره بیان شده و الهام خدائی به زنبور در این تدبیرها و نقشه ها ذکر شده است.

نعمتهای فراوان زمینی و آسمانی خدا از قبیل دریا و کشتی، ماهیها، جواهرات دریائی، روشنائی ستارگان، باران، و چهارپایان و همچنین از مسئله وحی، بعثت، قیامت، بطلان عقاید مشرکین، کیفر اقوام و... از دیگر موضوعات این سوره است. بهمین جهت نام دیگرش «نعم» (نعمتها) است. در این سوره، همچنین به بعضی از عادات و رسوم جاهلی هم اشاره و از آنها مذمت شده است.

این سوره در مکه بعد از سوره کهف (و قسمتی هم در مدینه) نازل شده و ۱۲۸ آیه دارد.

۱۷- اسراء [حرکت شبانه]

آغاز سوره اشاره به حرکت و سیر شبانه پیامبر از مکه تا مسجد الاقصی به قدرت الهی شده است. این حرکت، مقدمه معراج بزرگ پیامبر به آسمانها بود و رمزی از حرکت صعودی انسان در مسیر تکامل. نام دیگر این سوره «سبحان» است.

سرگذشت بنی اسرائیل و ضعف و قوت و پیروزی و شکست آنان، بعنوان مایه عبرتی برای مسلمانان در این سوره بیان شده است. بهمین علت، نام دیگر این سوره، «بنی اسرائیل» است. در این سوره چند نکته اخلاقی (اخلاق خانواده و اجتماع) هم مطرح شده است. بهانه گیری های مشرکین در نپذیرفتن دعوت قرآن در بخش پایانی سوره بیان گشته است.

سوره اسراء، ۱۱۱ آیه دارد و در مکه در حدود سال ۸ بعثت نازل شده است.

۱۸- کهف [غار]

داستان اصحاب کهف، آن غارنشینان یکتاپرستی که از نظام شرک آلود «دقیانوس» به غار پناهنده شدند و پس از ۳۰۹ سال خواب در آن غار پس از تغییر نظام و زوال دقیانوس، به شهر برگشتند. به آیات ۹ تا ۲۶ رجوع کنید. داستان ذولقرنین و مسافرت موسی با خضر، از فرازهای مهم دیگر این سوره است و در هر سه داستان شگفت این سوره، قدرت اعجازگر خدائی مشهود است. تباهی کار کافران و پاداش بزرگ صالحان در بهشت، از مطالب پایانی این سوره است.

دارای ۱۱۰ آیه است و در مکه قبل از هجرت نازل شده است. در حدیث است: هر که آیه آخر این سوره را هنگام خواب بخواند در هر ساعتی که بخواهد بیدار می شود. و در حدیثی دیگر آمده: هر کس هر شب جمعه این

سوره را بخواند مرگش شهادت خواهد بود و در قیامت، با شهدا برانگیخته خواهد شد. (تفسیر برهان ج ۲ ص ۴۵۵).

۱۹- مریم [مادر حضرت عیسی]

در این سوره داستان مریم و ولادت عیسی عَلَيْهِ السَّلَام و یادی از انبیاء دیگر و آیاتی مربوط به دین و آخرت و توحید و شرک بیان شده است. گيرائی و جذبہ این سوره، حتی پادشاه مسیحی حبشه را هم تحت تاثیر قرار داد و وقتی که جعفر بن ابیطالب قسمتی از آن را خواند. در پایان سوره، باز هم اشاره ای شده به نهایت امر متقین و مجرمین که بهشت و جهنم است. در مکه و قبل از هجرت و بعد از سوره فاطر نازل شده و دارای ۹۸ آیه می باشد.

۲۰- طه [رمزی است خطاب به پیامبر اسلام]

در این سوره، خطاب به پیامبر اکرم، داستان شگفت موسی و برخوردش را با فرعون و جادوگران و شیوه انحرافی سامری را در حرکت ارتجاعی او در جامعه بسوی شرک و نجات قوم بنی اسرائیل از چنگ نظام فرعونى را بیان کرده تا دلگرمی پیامبر و آموزش مسلمین فراهم آید. در قسمت آخر سوره از فرمان سجده بر آدم و اغوای ابلیس و هبوط و خروج آدم از بهشت یاد شده است.

از سوره های مکی است و ۱۳۵ آیه دارد. و به نام سوره «حکیم» هم یاد شده است و نام دیگرش هم سوره «کلیم» است.

۲۱- انبیاء [پیامبران]

در ابتدای سوره، اساس دعوت پیامبران، فرجام پیروان و مخالفان، موضعگیری خصمانه مشرکین با آئین توحیدی بیان شده و در خلال سوره، یادی از سرگذشت: ابراهیم، لوط، اسحاق، یعقوب، نوح، داود، سلیمان، ایوب، اسماعیل، ادريس، یونس، زکریا و یحیی به میان آمده است. و نیز از قیامت و معاد، که در کنار توحید، سر لوحه دعوت همه انبیاء است، در پایان سوره یاد شده است. در واقع، این سوره، با بیان این معارف اتمام حجتی است برای هر دو گروه موافق و مخالف. و هشدار اینکه در محکمه قیامت، به حساب ها رسیدگی خواهد شد. شصت و دومین سوره ای است که در سال ۶ بعثت در مکه فرود آمده و دارای ۱۱۲ آیه می باشد.

۲۲- حج

[قصد و آهنگ و نام یکی از عبادات اسلامی که از فروع دین است] از آیه ۲۶ تا ۳۷ از ساختن کعبه و فوائد و آثار فریضه اجتماعی - سیاسی - عبادی حج و اعمال این عبادت، سخن به میان آمده است. و قبل از آن، از هیبت و عظمت بر پا شدن قیامت، در ۱۰ آیه سخن گفته شده است. مبدء و معاد و جدال و جهاد با مشرکین از مطالب مهم دیگر این سوره می باشد. و در چند جا هم از قدرت مطلقه خدا در دنیا و آخرت یاد می شود. در سال ۳ هجری در مدینه بعد از سوره نور نازل شده و ۷۸ آیه دارد.

۲۳- مؤمنون [ایمان آوردگان]

در ۱۱ آیه اول صفات و ویژگیهای مؤمنین را از قبیل: خشوع در نماز، اعراض از لغو، پرداخت زکات، حفظ عفت، امانت داری، بیان می کند و سپس به خلقت انسان و نعمتهای خدا و دعوت انبیاء و معاد می پردازد. عکس العمل اقوام در برابر دعوت نوح و موسی و عیسی و کلا انبیاء الهی در این آیات آمده است.

۱۱۸ آیه دارد و از سوره های مکی قبل از هجرت است.

۲۴- نور

خداوند نور آسمانها و زمین و تجلی بخش هستی است. آیه ۳۵ و بعد از آن مطالعه شود که آیه معروف (الله نور السموات...) است. داستان «افک» هم در آیه ۱۱ بیان شده است.

این سوره، از سوره های مدنی است و مشتمل بر آیات حدود الهی و نمونه های دیگری از تشریح و قانونگذاری و حجاب و مسائل تربیتی و آداب و اخلاق معاشرت و ورود به خانه ها و کنترل چشم از گناه و رعایت عفت و ترک خودآرائی و خودنمایی زنان در خارج از خانه می باشد. پیام سوره، گردن نهادن به دین خدا و اطاعت از فرستاده اوست.

۶۴ آیه دارد و در حدود سال ۱۰ هجری نازل گشته است.

در حدیث است که «با تلاوت این سوره، عفت خانواده و اولاد خود را حفظ کنید.

نیز: به زنان این سوره را بیاموزید که دارای موعظه است.

۲۵- فرقان [جدا کننده]

فرقان یکی از نامهای قرآن است. به این اعتبار که این کتاب، جدا کننده حق از باطل و هدایت از گمراهی است. به آیه اول رجوع شود. این سوره کلا در تقویت روحی پیامبر در تبلیغ مکتب و استقامت در رویارویی با مشرکین و عناد و لجاجت آنهاست. طرح کردن قیامت و حسرت های مردم در آن روز، برای بیدار کردن وجدان بشری از غفلت است. در این سوره از نعمتهای خورشید، شب و روز، باد و دریا و... یاد شده و از آیه ۶۳ به بعد صفات متعددی برای «عباد الرحمن» آمده است. در مکه نازل شده و ۷۷ آیه دارد.

۲۶- شعراء [شاعران]

در ۴ آیه آخر این سوره، سخن از شاعران بیهوده گوی بی تعهد و عمل، و نیز ستایشی از شاعران مؤمن و عمل کننده و یادآوران خدا و پیروزمندان بعد از ستمدیدی، به میان آمده است. این، شیوه ای است برای محتوا و جهت دادن به یک نهادی که در جامعه وجود داشت و استفاده از سنگر شعر در راه تعهد و ایمان است.

این سوره هم مانند بیشتر سوره های مکی در رابطه با عقیده و توحید و نبوت و معاد و بهشت و دوزخ مطالبی دارد و از سرگذشت موسی و ابراهیم و نوح و هود و صالح و لوط و شعیب یاد می کند و در نهایت به اسلام و پیامبر اشاره دارد.

۲۲۷ آیه دارد و در حدود سال ۴ بعثت در مکه نازل شده است. نام دیگر سوره «جامعه» است.

۲۷- نمل [مورچه]

در آیه ۱۸ عبور سلیمان را همراه با سپاه جن و انس و پرندگان که مسخر فرمان او بودند، از وادی مورچگان، بیان می کند و توجه مردم را به عظمت آفرینش در مورچه معطوف می کند. بخاطر داستان سلیمان، این سوره به نام «سلیمان» هم نقل شده است.

در این سوره هم بخاطر تدبر و عبرت از تاریخ، سرگذشت تعدادی از انبیاء و موضعگیری مشرکین مکه و مشرکان سابق را در امت های گذشته به یاد می آورد و فرجام کار مؤمنان و مخالفان را تصویر می کند. این سوره که ۹۳ آیه دارد، قبل از هجرت، در سال هشتم بعثت در مکه نازل شده است.

۲۸- قصص [قصه]

در این سوره، قصه هائی از ولادت موسی تا نبوتش و مبارزه اش با فرعون و نجات بنی اسرائیل از استضعاف، و نیز زراندوزی قارون و سرنوشت تلخش، بیان شده است.

این سوره که قبل از هجرت در مکه نازل شده (حدود سال ۱۱ بعثت) در دوره سختی و شدت و رنج مسلمانان، مقایسه ای است با شدائد بنی اسرائیل در چنگ فرعون، و نویدی است برای پیروزی و وراثت زمین و امامت تاریخ و شکست طاغوتها.

داستان موسی و فرعون، در اینجا نقش سمبولیک خود را در نشان دادن مبارزه دائمی حق و باطل و پیروزی نهائی حق، بخوبی ایفا می کند.

کلمه «قصص» در آیه ۲۵ آمده، آنجا که دختر شعیب، پیش پدر از کمک موسی به آنها در کشیدن آب از چاه برای گوسفندان شعیب، تعریف کرده و آن

قصه را بازگو می کند. از آیه ۷۶ به بعد از روش زراندوزی و تکبر قارون انتقاد شده و سرنوشت مذلت بار و فرو رفتن او را در زمین بیان می کند. این سوره ۸۸ آیه دارد.

۲۹- عنکبوت

با تشبیه کردن کافران در عقاید الحادی خودشان به عنکبوت که سست ترین خانه ها را دارد و تار و پودش در برابر بادهای درهم می ریزد، سستی بنای اندیشه های مشرکان و ماده گرایان را بازگو می کند که حباب اندیشه هایشان بر روی سرابی خیالی و پوچ استوار شده است. آیه ۴۱ این حقیقت را گفته است. این سوره مکی که قبل از هجرت بعد از سوره روم نازل شده، کلا درگیری ایمان آوردندگان را با فتنه انگیزی ها و کارشکنی ها و اغوهای مخالفان بیان می کند و نمونه هایی چند از زندگی ابراهیم و انبیاء دیگر و فداکاری هایشان در راه خدا می آورد و مؤمنان را بیاد تکالیف و تعهدات و صبر در این راه می اندازد. مشتمل بر ۶۸ آیه.

۳۰- روم [نام کشوری است]

در آغاز سوره، از پیروزی روم پس از شکست خوردنش از ایران خبر می دهد. این پیشگویی و حادثه مربوط به صدر اسلام است و در واقع نوید پیروزی امت مسلمان را پس از شکست دو ابر قدرت آن روز جهان می دهد و تقویتی است برای مسلمین آن روز که مورد آزار مشرکین مکه قرار داشتند و آینده ای تابناک را در افق حیات بشری نشان می دهد در چندین آیه متوالی آیات و نشانه های الهی را با ذکر مصداق، از مخلوقات و پدیده های زمینی و آسمانی بیان کرده، سپس انسانها را متوجه فطرت خدا آشنای خودشان می کند: آیه ۳۰

و ۴۲ و در نهایت، باز گریزی است به مسئله مهم یعنی معاد و حیات جاودان پس از مرگ.

هفتاد و نهمین سوره ای است که با ۶۰ آیه، در مکه و قبل از هجرت نازل شده است.

۳۱- لقمان

سوره به نام لقمان حکیم است و در آیات ۱۲ تا ۲۰ موعظه های حکیمانه ای را از لقمان به پسرش بیان کرده است، که درباره خدا و دین و برخورد انسانی با مردم و میانه روی در رفتار است.

در مجموع، این سوره، پیام توحید و حکمت و معرفت و معاد را بیان می کند و فطرت بشری آدمیان را مورد خطاب قرار می دهد تا از طریق توجه به نعمتهای الهی، به شناخت و اطاعت او گردن نهاده و به سعادت ابدی برسد. در مکه و نزدیکیهای هجرت نازل شده است و دارای ۳۴ آیه می باشد.

۳۲- سجده [سجده کردن]

در آیه ۱۵ این سوره، از نشانه های بارز مؤمن، این را می گوید که هنگام یادآوری آیات و نشانه های خدا، به علامت تعظیم و سپاس، به خاک افتاده و در پیشگاه او سجده کرده و خدا را می ستاید. «مضاجع» نام دیگر این سوره است. هنگام تلاوت آیه سجده واجب است که سجده نمائیم.

هدف کلی سوره، اقامه دلیلی است در مورد مبدا و معاد و زدودن شک از دلها و در رابطه با نبوت و قرآن، اشاره هائی هم به مؤمنان و فاسقان دارد و از پاداش و عذاب، سخن می گوید. و سرگذشت موسی و قوم او بعنوان یک نمونه مطرح می شود.

این سوره ۳۰ آیه دارد و در مکه در اوائل بعثت پیامبر نازل شده است.

۳۳- احزاب [حزب ها و گروهها]

حزبها و قبائل مشرک عرب، برای ریشه کن کردن اسلام و نابودی مسلمین دست به دست داده و ائتلاف نمودند و مدینه را محاصره کردند و جنگ خندق پیش آمد.

واکنش روانی و عکس العمل مسلمانان در برابر این محاصره نظامی و نقش تخریبی ستون پنجم (یهود داخل مدینه) و سرانجام کار، از مسائلی است که در خلال آیات ۹ تا ۲۷ ذکر شده و بسی آموزنده است. به همین جهت هم شروع سوره، با فرمان خدا مبنی بر اطاعت نکردن از کافران و منافقان است.

در قسمتهای بعدی رابطه پیامبر را با مؤمنین و منافقین و همچنین همسرانی و نیز تذکر نکات اخلاقی و تربیتی را در بر دارد و اینکه آنها الگوی مردم اند و نیک و بدشان تاثیر فراوان دارد و بر خوبیها و فسادهایشان، پاداش یا عذاب دو برابر خواهد بود. از آیه ۳۶ به بعد به ماجرای ازدواج پیامبر با زن پسر خوانده اش - زید - اشاره شده و در آیه ۴۰ خاتم انبیاء بودن حضرت محمد ﷺ بیان شده است و در اواخر سوره، علیه منافقین افشاگری می کند. در حدیثی بیان شده که در این سوره، رسوائیهای مردان و زنان قریش بیان شده است.

این سوره ۷۳ آیه دارد و در سال ۶ هجری در مدینه نازل شده است.

۳۴- سبا

نام قومی است که همزمان با سلیمان می زیستند و حاکمشان یک زن (بلقیس) بود. از آیه ۱۵ به بعد بخشی از داستان آنان را در رابطه با سلیمان بیان

می کند و نیز داستان داود را نقل می نماید. در این سوره آیاتی هم از توحید و رسالت و آخرت (این سه پایه دعوت همه انبیاء) آمده است. رسالت جهانی پیامبر اسلام در آیه ۲۸ آمده، و در کل، حمایت از رسول الله در دعوت الهی اش می باشد.

هشتاد و سومین سوره ای است که در مکه و قبل از هجرت نازل شده و ۵۴ آیه دارد.

۳۵- فاطر [شکافنده، پدید آورنده]

در اولین آیه، با این صفت، از خدا ستایش شده، خدائی که آسمانها و زمین را با شکافتن پرده عدم، بوجود آورد.

نام دیگر سوره «ملائکه» است. باز در همین آیه اول از فرشتگان بعنوان رسولانی که حامل فرمان خدا و مجری اوامر او در جهان هستند یاد شده است. این سوره، شامل قدرت و حکمت و نعمتهای بزرگ آسمانی و زمینی خداوند، در رابطه با توحید و ربوبیت اوست و اینکه خلقت انسان و آمد و رفت شب و روز و تسخیر ماه و خورشید و آبها و ماهیهای دریاها همه در جهت شکر انسان و حرکت او بسوی صاحب نعمت و شناختن و اطاعت اوست. ۵۴ آیه دارد و در مکه نازل شده است. به استثنای چند آیه که مدنی است.

۳۶- یس [از حروف رمز قرآن و خطاب به پیامبر]

در این سوره که با پیامبر سخن گفته شده، پایه های سه گانه دین (توحید، نبوت، معاد) مطرح شده و نیز حالت مردم را در قبول و رد دعوتها، و سرانجام مجرمین و متقین را در قیامت بیان کرده است.

و از رویش گیاه در زمین مرده، روئیدن باغها و میوه‌ها، زوجیت عمومی در مخلوقات، شب و روز و ماه و خورشید حرکت کشتی‌ها در دریا و... بعنوان «آیه» و نشانه بر خدا یاد شده است.

این سوره «قلب قرآن» هم نامیده شده است. و همچنین به «ریحانة القرآن» هم معروف است پنجاه و نهمین سوره‌ای است که در مکه نازل شده است و ۸۳ آیه دارد.

۳۷- صفات [به صف کشیده‌ها]

در آیه اول، خداوند به فرشتگان به صفت کشیده شده، یا به صفوف منظم پیکار گران و مجاهدان، یا پرندگان منظم و به صف کشیده در پرواز، یا صفوف نمازگزاران، سوگند یاد کرده است. (بنا به تفسیرهای گوناگون در کلمه صفات). روح کلی سوره، بیان توحید و رد عقاید مشرکین، بخصوص در زمینه خویشاوندی خدا با جن یا مخلوقات دیگر می‌باشد. مسئله معاد و پاداشهای بهشت و کیفرهای جهنم موضوع دیگر این سوره است. به داستان نوح و امتحان ابراهیم بوسیله فرمان ذبح اسماعیل، و همچنین داستان لوط و یونس هم اشاره ای شده است.

این سوره که ۱۸۲ آیه دارد، در اوائل بعثت در مکه نازل گشته است.

۳۸- ص [از حروف مقطع رمز]

محور سوره، دعوت پیامبر به توحید و اخلاص در عبودیت است. از این رهگذر موضع موافقین و مخالفین و رویارویی جبهه حق و باطل و سرانجام دو گروه است. قیامت و مسئله خلقت انسان و امر خدا به سجود بر آدم و سر باز

زدن ابلیس و دشمنیهای ابلیس با بنی آدم در جهت اغواء و گمراه کردن و اینکه فقط مخلصین از دام شیطان می رهند، از مسائل دیگر این سوره است. این سوره که ۸۸ آیه دارد، حدود سالهای ۴ و ۵ بعثت پیامبر در مکه نازل شده است.

۳۹- زمر [جمع زمره: گروهها و دسته ها]

از آیه ۷۰ تا آخر سوره، بیان می کند که در قیامت که روز کیفر و پاداش کافران و متقین است، گروه گروه، مردم به سوی سرنوشت و جایگاه ابدی خودشان (دوزخ یا بهشت) سوق داده می شوند. نام دیگر سوره «غرف» (غرفه ها) است. به این مناسبت که در آیه ۲۰ از غرفه های چند طبقه متقین در بهشت یاد شده است.

در این سوره، در مورد اخلاص دین برای خدا و بیدار ساختن قلوب برای پذیرش حق، و مقایسه حال و سرنوشت مؤمنین و مشرکین در دنیا و آخرت، مطالبی بیان شده است. و در مجموع، سوره، سوره پاداش ها و کیفرها و نتایج اخروی اعمال ما در دنیا است. این سوره مکی است و ۷۵ آیه دارد.

۴۰- مؤمن [ایمان آورنده]

از آیه ۲۷ به بعد از «مؤمن آل فرعون» یاد می کند. مردی که در بطن نظام طاغوتی فرعون، مخفیانه به دعوت موسی گرویده بود و به نفع او در مجامع دولتی تبلیغ می کرد و از موسی در مقابل توطئه های خائنانه فرعون و وابستگانش دفاع می نمود.

نام دیگر سوره، «غافر» است. یعنی بخشنده گناه و خطاپوش در آیه ۳ با این صفت از خدا یاد شده است. نام دیگر سوره «طول» است یعنی نعمت پایدار و در همین آیه از خداوند با عنوان صاحب نعمت (ذی الطول) یاد شده است. از مطالب دیگر این سوره، درگیری هواداران حق و باطل است، قدرت مطلقه خدا در قیامت، رمز سرنگونی قدرتهای باطل و جبار پیشین، دعوت موسی، تقسیم بندی مردم در رابطه با اعمالشان در قیامت و... می باشد. این سوره مکی که دارای ۸۵ آیه می باشد، در سالهای قبل از هجرت نازل شده است.

۴۱- فصلت [بخش بخش و فصل فصل شده]

در آیه ۲ می گوید: «این قرآن کتابی است که آیاتش برای مردمی که علم و آگاهی دارند، بخش بخش نازل شده است.» این سوره به نام «مصاییح» هم یاد شده زیرا در آیه ۱۲ از زینت کردن و آراستن آسمان توسط ستاره ها که چراغهایی هستند سخن به میان آمده است. این سوره را بعضی هم به نام «حم. سجده» می شناسند. قرآن، رسالت، خدا، آخرت، وحی، توحید، از مسائل دیگر این سوره می باشد. سوره فصلت، تجلی قدرت مطلقه خداوند است، هم در دنیا و در رابطه با هلاک کردن مکذبین و ظالمین و هم در آخرت و هنگام حسابرسی اعمال بندگان.

۵۴ آیه دارد و در اوائل بعثت در مکه نازل گشته است.

۴۲- شوری [مشورت و همفکری و نظرخواهی]

در آیه ۳۸ اصل اجتماعی شورا در امور اجرائی، از صفات مؤمنانی به حساب آمده که اهل تقوا و نماز و انفاق و همیاری هنگام ستمدیدگی می باشند. محور این سوره، وحی و محتوای پیام های آن است و حالت پذیرش یا انکار مردم نسبت به آن و برخی از نشانه های خدا و نیز نتایج اعمال و راه مستقیم الهی بیان شده است و باز، نقبی به آخرت و سرای ابدی در آن جهان، و همچنین بیان بعضی از نعمتهای الهی. این سوره مکی که ۵۳ آیه دارد یکسال قبل از هجرت نازل شده است.

۴۳- زخرف [زینت و زیور]

در آیه ۳۳ تا ۳۵ در بیان بی ارزشی جلوه های مادی و فریبنده دنیا می خوانیم: «اگر بخاطر این نبود که مردم امتی یکپارچه و همسان باشند، خداوند برای کافران، خانه هائی با سقف های نقره گون و بالاخانه ها و درها و تخت ها و زیورها و... قرار می داد.»

با بیان این معنی، خداوند ارزش را به آخرت و آنچه باقی است می دهد و نوعی جدل و بحث در مورد معتقدات بی اساس مشرکین انجام گرفته و از اتکاء آنان به اندیشه های خرافی که میراث نیاکان است انتقاد شده است تا زمینه قلبی برای ایمان، آماده گردد.

در بخشی دیگر از شیوه استخفای فرعون و معیارهای غلط آنان در ارزشیابی یاد شده و بعنوان نمونه از دعوت عیسی یاد شده است.

از جمله مسائل دیگر این سوره، تصحیح اعتقادات خرافی، جدال توحیدی، آیات قیامت، فرستادن انبیاء، به خصوص ابراهیم و موسی و عیسی می باشد.

این سوره مکی است. دارای ۸۹ آیه بوده و حدود سالهای ۵ و ۶ بعثت نازل شده است.

۴۴- دخان [دود]

در آیه ۱۰ می گوید: «منتظر روزی باش که آسمان دودی فرا گیرنده مردم را فراهم می آورد و عذابی دردناک است.»

بعضی این دود را از علائم رستاخیز و پیش درآمد قیامت دانسته اند، برخی گفته اند در قیامت، بعنوان عذاب، دودی که چشم و گوش منافقان را پر می کند ظاهر خواهد شد.

بعضی هم این را تحقق یافته می دانند و می گویند در اثر تکذیب و روگردانی مردم از دعوت پیامبر قحطسالی و تنگدستی چنان کرد که مردم وقتی با چشم های ناتوان به آسمان نگاه می کردند، آن را پر شده از دود، می دیدند. در هر صورت، سوره متضمن بیم دادن کسانی است که در قرآن و دعوت حق شک دارند و آنان را نسبت به عذاب دنیا و آخرت، هشدار می دهد.

و داستان موسی و سرانجام فرعون را نمونه ای از عذاب دنیوی، و کیفرهای گوناگون جهنم را نمونه ای از عذاب دنیوی، و کیفرهای گوناگون جهنم را نمونه ای از عذاب آخرت بیان می کند، و پاداش متقین را هم بیان می کند.

این سوره ۵۹ آیه دارد و در سال ۴ بعثت، در مکه نازل گردیده است. توصیه شده که این سوره در نمازهای واجب و مستحب خوانده شود.

۴۵- جائیه [به زانو افتاده]

اینکه در قیامت، هر امتی به زانو در می آید و برای رسیدگی به حسابشان حاضر می شوند در آیه ۲۸ ذکر شده است. مظهري است از سلطه کامله خداوند در قیامت.

سوره با بیان مطالب توحیدی و شریعت پیامبر و لزوم توجه به آیات و نشانه های الهی شروع شده و با بیان تهدید آمیز نسبت به مستکبران اعراض گر از آیات خدا و هوا پرست و گمراه ادامه می یابد و با بیان ثبت اعمال و بازبینی آن در قیامت و کیفرهای اخروی پایان می گیرد.

از نامهای دیگر سوره، «شریعت» و «دهر» است.

از سوره های مکی است و مشتمل بر ۳۷ آیه بوده و در سال ۸ بعثت نازل شده است.

۴۶- احقاف [نام سرزمین قوم عاد در نزدیکی یمن]

در آیه ۲۱ می خوانیم: «حضرت هود، قوم خودش (عاد) را در سرزمین احقاف، از عذاب خدا بیم داد.» احقاف در قسمت جنوبی عربستان بوده و الآن آثاری از آن باقی نمانده است.

هلاکت قوم هود و اقوامی دیگر در پیرامون مکه و نیز ایمان آوردن گروهی از جن، همچنین مطالبی درباره معاد، توحید و نبوت، از مسائل دیگر این سوره است.

و در پیام پایانی سوره، فرمان صبر و بردباری به پیامبر می دهد این سوره با ۳۵ آیه، در مکه نازل شده است.

۴۷- محمد ﷺ [نام پیامبر بزرگ اسلام]

نام «محمد» «ص» در دومین آیه این سوره آمده است. سوره، توصیفی است از کافران و روش ها و عملکردهای آنان و نیز توصیفی است از مؤمنان و اعمال نیک و صفات پاکشان. از نعمتهای نازل بر مؤمنین و عقوبتهای وارده بر کافران سخن می گوید. مقایسه ای است میان این دو جناح حق و باطل در دنیا و آخرت. و بیانگر این است که مقابله و مخالفت آگاهانه کفار با پیامبر و دین خدا فقط به زیان خودشان خواهد بود. نام دیگر این سوره، «قتال» است. چرا که عنصر بارز جنگ با کفار و فرمان موضعگیری قاطع در برابرشان، از پیشانی این سوره انقلابی آشکار است، همچنانکه از لحن آیات هم پیداست این سوره در مدینه و در دوره قدرت و آمادگی رزمی مسلمین نازل شده است و ۳۸ آیه دارد.

۴۸- فتح [پیروزی]

در آیه اول از پیروزی بزرگی که به یاری خدا نصیب پیامبر شد، یاد شده است. فتحی که در «صلح حدیبیه» فراهم آمد. پیامبر همراه ۱۴۰۰ نفر به جنگ مشرکین بیرون آمد. امیدی به بازگشت پیروزمندانه و سلامت نبود ولی سرانجام با قرارداد آتش بس ۱۰ ساله، بدون درگیری به مدینه بازگشتند. همین قرارداد، پیروزی های بزرگ دیگری بدنبال داشت، مانند فتح خیبر در سال هفتم هجری و فتح مکه به همراه ۱۲ هزار سرباز مسلمان در سال ۸ هجری و مسلمان شدن تعداد زیادی از مشرکین در این فاصله. (به فتح مکه در آیه ۲۷ این سوره اشاره شده است) اینهاست آن «فتح مبین» که سوره به آن نام، مشهور گشته است. سوره بیشتر مربوط است به امور داخلی مسلمین در ارتباط با بیعت مردم و سخنان عافیت طلبان و جوسازان و همچنین اشاره به خلق و خوی

جاهلی مردم در گذشته و راه مبنی بر تقوا که پیامبر آورده در آخرین آیه ضمن بیان رسالت محمد، به خصوصیات اصحابش اشاره می کند از جمله به: «اشداء علی الکفار رحماء بینهم» یاران پیامبر ﷺ نسبت به کفار شدید و سخت گیرند اما نسبت به یکدیگر مهربان می باشند.

این سوره در سال ۶ هجری در مدینه پس از قرار داد صلح حدیبیه نازل شده و دارای ۲۹ آیه می باشد.

۴۹- حجرات [حجره ها و اطاقها]

در آیه ۴ نکوهشی از آندسته بی خردانی شده که بدون رعایت نکات اخلاقی از بیرون و پشت پنجره با فریاد، پیامبر را صدا می کردند.

این سوره مشتمل است بر نکاتی از ادب و اخلاق مسلمان در رابطه با خدا و پیامبر و جلو نیفتادن از آنها، و سفارش به اصلاح بین مسلمانان و هموعان و برخی نظامات اجتماعی، و کلاً سوره ای است اخلاقی، که از تمسخر و استهزاء، سوء ظن، تجسس و غیبت نهی می کند و از همه مردم، کسی را برتر می داند که با تقوا است ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ - آیه ۱۳.

این سوره که ۱۸ آیه دارد، مدنی است و در سال ۷ هجری نازل شده است.

۵۰- ق [از حروف رمز اوائل سوره ها]

بستر کلی این سوره، معاد و احوالات مردم در قیامت است و در کنار این مسئله، از خلقت انسان تا مرگش و پس از مرگ و بعضی از پدیده های آفرینش و نعمت های خدا سخن به میان آمده است و یادی از بعضی اقوام تکذیب کننده که گرفتار عذاب خدا شدند.

۴۵ آیه دارد و در سال پنجم بعثت در مکه نازل شده است. و دعوت سوره، به تحمل و استقامت و صبر، در برابر حرفهای مشرکین است.

۵۱- ذاریات [پراکنده کنندگان]

سوگند به فرشتگان دارای این صفت، یا بادهائی که گرد و خاک را، یا ابرها را می پراکنند، در نخستین آیه آمده است. اشاره ای است به تدبیر عمومی خدا در جهان از طریق فرشتگان یا بادهای.

سوره، بیان کننده معاد، و نقش تربیتی و سازندگی آن در عمل دنیائی انسان، و صفات متقین و داستانهای از ابراهیم و موسی و قوم عاد و ثمود و قوم نوح است و بیان زوجیت عمومی در جهان خلقت و بیان فلسفه آفرینش جن و انس که «عبادت» است (آیه ۵۶) و در پایان هشدار به ستمگران و کافران. چهل و هفتمین سوره ای است که در سال ۷ بعثت در مکه نازل شده است و ۶۰ آیه دارد.

۵۲- طور [نام یک کوه]

در اولین آیه به کوه مقدس طور در سینا که محل مناجات موسی عَلَيْهِ السَّلَام با خداوند بوده، سوگند یاد شده است.

سوره، یادآور قیامت و بهشت و جهنم و بیانگر نعمتهای بی پایان بهشتیان و عذاب های گوناگون مکذبین و کفار در دوزخ است و نیز احتیاج و مجادله ای با مشرکین و تردیدشان در ایمان آوردن و نقد تفکر الحادی و مشرکانه و در پایان باز هم دعوت به صبر.

این سوره با ۴۹ آیه در سال ۴ بعثت در مکه نازل گردید. در احادیث، زیاد خواندن آن سبب خلاصی از زندان بیان شده است.

۵۳- نجم [ستاره]

در آغاز سوره، به ستاره آهنگام که فرود آمده و غروب کند سوگند یاد شده است.

هدف کلی سوره، تاکید بر سه رکن «ربوبیت» «نبوت» و «معاد» است و اعلام وحی، توبیخ مشرکین از اعراض، مردم شناسی، توحید و تنذیر، از موضوعات دیگر این سوره است. کلا سوره تشویق به پذیرش دعوت است و انتقاد از روی گردانی از قرآن و پیامبر.

برخی هم مراد از «نجم» را ستاره فروزان قرآن دانسته اند که برای بشر فرود آمده است. این سوره با ۶۲ آیه، مکی است.

۵۴- قمر [ماه]

آیه اول، به «شق القمر» و دو پاره شدن ماه، بنا به درخواست مشرکین از پیامبر اسلام بعنوان معجزه و نشانه ای از قدرت خدا اشاره کرده است. این سوره بطور کلی به انذار و بیم دادن مکذبین بهانه جو پرداخته است و از هلاکت امتهای تکذیب کننده گذشته همچون قوم نوح و عاد و ثمود و لوط و آل فرعون، شاهد آورده است و در پایان، از عاقبت جهنمی مجرمین و فرجام خوش متقین یاد می کند.

با ۵۵ آیه در سال ۴ بعثت نازل شده و از سوره های مکی است.

۵۵- رحمن [بخشنده]

نام خداوند است که بعنوان آموزگار قرآن و آفریدگار بشر و آموزنده بیان، ذکر شده است. (آیه اول).

سوره رحمان، در خطابی به جن و انس، از آفرینش جهان و از نعمتهای فراوان و گوناگون خدا در دنیا و بهشت و نیز از عقوبت های اهل دوزخ، سخن گفته است و با تکرار ۳۱ بار آیه «فبای آلاء ربکما تکذبان» در این سوره نسبتاً کوچک می پرسد که به کدام یک از نعمتهای پروردگارت تکذیب می کنید؟! و این سوره در زبان ائمه به «عروس قرآن» معروف بوده است. ۷۸ آیه دارد. این سوره را بعضی مکی و بعضی مدنی دانسته اند.

۵۶- واقعه [پیش آمد، حادثه]

یکی از نام های رستاخیز و قیامت است، حادثه ای که بی شک واقع خواهد شد و در آغاز سوره از وقوع آن و مشخصات و آثارش خبر می دهد و تا پایان سوره از حالات اهل بهشت و جهنم در آخرت یاد می کند. در بخشی از سوره هم به اهمیت «قرآن کریم» که فرود آمده از نزد خداوند است اشاره می کند. در این سوره مردم به سه دسته تقسیم شده اند: اصحاب یمین، اصحاب شمال و سابقون. ۹۶ آیه دارد و در اوائل بعثت در مکه فرود آمده است. به خواندن این سوره بسیار دستور داده شده است.

۵۷- حدید [آهن]

در آیه ۲۵ از آهن بعنوان مظهر قدرت و منفعت، در کنار نازل کردن کتاب و میزان (سمبل مکتب و عدالت اجتماعی) یاد می کند. حدید، به اسلحه، به امام، به حضرت قائم علیه السلام هم تاویل شده است. (مرآة الانوار ص ۱۲۴). هدف اصلی سوره، تشویق به انفاق در راه خدا است که از ایمان و تقوا سرچشمه می گیرد. اخلاص و زهد و موعظه و معارفی از مبدا و معاد از مطالب

دیگر این سوره است. در حدیثی آمده که: چون خداوند می دانست که در آخر الزمان افرادی عمیق و ژرف اندیش پدید خواهند آمد سوره قل هو الله احد و آیاتی از این سوره را (از اول تا آیه ۶) نازل کرد. (المیزان ج ۱۹ ص ۱۶۸). این سوره مدنی است. با ۲۸ آیه در سال پنجم هجری نازل شده است.

۵۸- مجادله [گفتگو و جدل]

در آیه اول، سخن از مجادله و گفتگوئی است که میان پیامبر با زنی که شوهرش او را «ظهار» کرده بود واقع شده است. ظهار، نوعی تحریم زن بود که در جاهلیت، رواج داشت.

در این سوره، صفاتی از مؤمنان در رفتارهایشان و همچنین صفات مخالفان اسلام بیان شده است. و از نجوا و درگوشی صحبت کردن نکوهش شده و وعده عذاب برای کسانی بیان شده که با دشمنان خدا طرح دوستی می ریزند و عنوان «حزب الشیطان» به آنها می دهد و در پایان هم مشخصات «حزب الله» مطرح است.

این سوره که دارای ۲۲ آیه است در سال ۹ هجری در مدینه نازل شده است.

۵۹- حشر [بیرون آمدن، برانگیخته شدن]

در آیه ۲ بیان می کند که خداوند، برای اولین بار، کسانی را از اهل کتاب (یهود و نصاری) که کفر ورزیدند، (از قلعه هایشان) بیرون می آورد.

یهودی ها می پنداشتند که با داشتن حصارها و قلعه ها هرگز مغلوب نخواهند شد ولی بدست پیامبر و مؤمنین شکست خوردند و از پایگاهها و قلعه هایشان بیرون رانده شدند. و این در سایه پیمان شکنی یهود بنی نضیر بود که

مناقضانه نقش ستون پنجم را در داخل مدینه بازی می کردند. بهمین جهت سوره بنام «بنی نضیر» هم گفته شده است.

این سوره مدنی است و در سال ۴ هجری نازل شده است و ۲۴ آیه دارد.

۶۰- ممتحنه [زن امتحان شده]

در آیه ۱۰ می خوانیم: «زنان مؤمنی را که بسوی شما هجرت کرده اند بیازمائید. اگر واقعا ایمان آورده بودند، آنان را دوباره پیش مشرکین بر نگردانید. زیرا بر آنان حرام می باشند...».

در این سوره، مرز دوستی ها و دشمنی ها و سیاست خارجی مؤمنین، در رابطه با دشمن، برخی از مسائل تربیتی و همچنین یادی از قیامت، بیان شده است.

احکام هجرت و بیعت و ایمان زنان مسلمان، از مسائل دیگر این سوره می باشد. این سوره که با ۱۳ آیه در سال ۱۰ هجری در مدینه نازل شده، دو نام دیگر هم دارد، که عبارتند از: «امتحان»، «مرأة» (زن) آیات ۱ تا ۹ بمناسبت جاسوسی شخصی به نفع مشرکین و دادن گزارش نظامی از تصمیم مسلمین به جنگ با مشرکین نازل شده و بهمین جهت آیات، از داشتن رابطه دوستانه با مشرکین نهی کرده است.

۶۱- صف [ردیف و صف]

خداوند پیکار گرانی را که در راه او، همچون صفی فولادین و بنیانی استوار می جنگند دوست می دارد. این مطلب در آیه ۴ از این سوره بیان شده است.

این سوره، تشویق و تحریک مسلمین به مبارزه با دشمن، و معرفی اسلام، بعنوان فروغی الهی و فروزان می باشد و نوید غلبه و حاکمیت این آئین را بر ادیان دیگر می دهد.

نام دیگر این سوره، «حواریین» است. بمناسبت اینکه در آخرین آیه اش دعوت عیسای مسیح از «حواریین» برای نصرت دین خدا بیان شده است. کلا محور آیات این سوره بر دو موضوع «عقیده» و «جهاد» است. این سوره که ۱۴ آیه دارد در سال دوم هجرت در مدینه نازل شده است.

۶۲- جمعه

جمعه، روز بزرگ و عید هفتگی اسلامی است. روز «جمع» شدن مردم در مساجد و مجالس دینی است، روز برپائی نماز پر شکوه جمعه (این عبادت سیاسی - اجتماعی) و اقامه این شعار است.

در این سوره، پس از توصیف خدا و بیان فلسفه بعثت و رسالت، و اشاره به قوم یهود در رابطه با دین، دعوت به «نماز جمعه» می کند. (آیه ۹). در رکعت اول نماز جمعه، این سوره خوانده می شود. و جمعه و نماز جمعه در فرهنگ اسلام، نقش بسزائی در تربیت و تهذیب و تعلیم، و تحکیم پایه های جامعه اسلامی دارد.

سوره جمعه ۱۱ آیه دارد و در سال ۲ هجری در مدینه نازل شده است.

۶۳- منافقون [دو چهره ها]

در این سوره، به تشریح اخلاق و شیوه های منافقین و خصوصیت های روانی آنان، همچنین توطئه ها و دروغپردازی هایشان پرداخته و مسلمانان را از آنها بعنوان «دشمنانی سر سخت» بر حذر داشته است.

این سوره هم در نماز جمعه خوانده می شود تا در اثر یادآوری نقش منافقانه دشمنان، مسلمین همیشه آگاهی خود را حفظ کنند. سوره درباره عبد الله بن ابی (از سران منافقین) نازل شده است.

۱۱ آیه دارد و در سال ۳ هجری در مدینه نازل شده است. و بعضی گفته اند که این سوره در یکی از شبهای جنگ تبوک فرود آمده است.

۶۴- تغابن [گول خوردگی و حسرت و خسران]

«روز تغابن» یکی از نامهای روز قیامت است که در آیه ۹ آمده است. چرا که در قیامت، انسانها از اینکه برای حیات ابدی آن جهان، چندان کاری نکرده و عمل صالحی ذخیره نکرده اند و یا گناه و معصیت و فساد به همراه آورده اند، احساس ضرر و خسران می کنند و حسرت و افسوس می خورند.

در آیه ۹ از رستاخیز، با این نام یاد می کند و کلا در این سوره، تشویق فراوانی به انفاق می کند تا انسان مفتون «اموال و اولاد» نگردد و در قیامت، مغبون و زیانکار به حساب نیاید.

با ۱۸ آیه از سوره های مدنی قرآن محسوب می گردد.

۶۵- طلاق [رها ساختن و طلاق دادن زن]

در این سوره، احکام و مسائلی کلی در مورد طلاق و عده زنان مطلقه و مسائل، و احکام خانواده و... بیان می شود.

به همین جهت، این سوره نام دیگری هم دارد و آن نساء (زنان) است. در کنار مسائل فوق، موعظه ها و اندرزهایی و بشارتهایی هم داده شده است. و یادی از هلاکت اقوامی به جهت سر پیچی از فرمان خداوند.

این سوره در حدود سالهای ۷ - ۹ هجرت در مدینه نازل شده و ۱۲ آیه دارد.

۶۶- تحریم [حرام و ممنوع ساختن]

در آیه اول سوره، خداوند از پیامبرش گله و شکوه می کند که چرا برای جلب رضایت بعضی از همسرانش، آنچه را که خدا بر او حلال کرده، بر خود حرام می کند.

این خطاب آمیخته به عتاب و سرزنش، در واقع سرزنش بعضی از آن زنان پیغمبر است که با رفتارشان باعث چنین عکس العملی از سوی پیامبر شدند. نقل شده که موضوع، مربوط به روابط خانوادگی بوده است.

بعد از ادامه مطلب در چند آیه بعدی، با ذکری از قیامت و عذاب دوزخ و دعوت به توبه، فرمان جهاد با کفار و منافقین و سختگیری با آنان می دهد و در پایان، بعنوان نمونه ای از همسران ناشایسته، از زن نوح و لوط یاد کرده و زن فرعون و حضرت مریم را بعنوان الگوهای تعهد و ایمان و عمل و عفت، معرفی می کند.

سوره تحریم مدنی است و در سال ۱۰ هجری نازل شده و ۱۲ آیه دارد.

۶۷- ملک [فرمانروائی]

فرمانروائی و حکومت در دست خدای تواناست. با این فراز، سوره شروع می شود. از خداوند و خلقت زمین و آسمان و حیوانات، سخن می گوید، و از روز قیامت و پاداش و کیفر، و نعمت و نعمت خدا یاد می کند. هدف کلی سوره، بیان ربوبیت و تدبیر عام خداوند نسبت به عالم است.

این سوره، بعد از سوره طور، در سال ۷ بعثت در مکه نازل شده است و ۳۰ آیه دارد. به خواندن این سوره، زیاد سفارش شده است به سوره «تبارک» هم معروف است.

۶۸- قلم

در آیه های اول سوره، خدا به «قلم» و «آنچه می نویسند» سوگند یاد کرده است.

سوگند به قلم و نوشته، از دین پیامبری که «امی» و درس ناخوانده است، و در میان قوم خود از سوی مخالفین به جنون و دیوانگی متهم شده، اعجاز دیگری از آیات قرآنی است.

بعد از سوره «علق» نازل شده و بعضی گفته اند که دومین سوره نازل شده است. این سوره، ضمن دفع اتهام جنون از پیامبر و تاکید روی رسالت او، فرمان اعراض از آنان را می دهد. بعد از مقداری بیان آخرت و بهشت و کیفرها، فرمان صبر و استقامت می دهد. آیه معروف «و ان یکاد...» که برای دفع نظرهای بد است در آخر این سوره می باشد.

۵۲ آیه دارد و در اوائل بعثت در مکه نازل شده است.

۶۹- حاقه [آنچه سزاوار و مسلم و حق است]

«حاقه» یکی از نامهای قیامت است. قاطع و کوبنده و حتمی و بی کمترین تردید، و اساسا خود قیامت، حق است و بدون معاد، زندگی و آفرینش و حیات، پوچ و لغو خواهد بود.

این کلمه، در سه آیه اول سوره تکرار شده و سپس به توصیف قیامت، و امت های گذشته و باز هم قیامت و وحی نبوی پرداخته است.

در روایات آمده که این سوره درباره علی علیه السلام نازل شده. او هم حقی بود که تکذیب کنندگان و مخالفینی داشت.

این سوره آهنگین و پرطنین با ۵۲ آیه در سالهای ۳ یا ۴ بعثت در مکه نازل شده است.

۷۰- معارج [نردبان ها، رتبه های بالا برنده]

در آیه ۳ و ۴، از خدا با نام «صاحب معارج» یاد شده است که فرشتگان و روح بسوی او بالا می روند. آری خداوند، برای معراج و تعالی وجودی انسانها برنامه های تربیتی فراوانی (در تکوین و تشریح) قرار داده است. محور اصلی سوره، روی قیامت و معاد است و این اصل اعتقادی دگرگونساز و تربیت کننده بعنوان عاملی جهت کنترل و تقوا معرفی شده است. ۴۴ آیه دارد و در اوائل بعثت در مکه نازل شده است.

۷۱- نوح [از پیامبران بزرگ]

داستان نوح با قومش، بعنوان تجربه ای از تجارب دعوت الهی در روی زمین و موضعگیری های مخالفان و درگیری حق و باطل در این سوره بیان شده است. استقامت نوح در راه دعوت، الهام بخش صبر است و هلاکت قوم نوح، هشدار برای مکتدیین.

این سوره، بعد از سوره نحل، در مکه و در سال ۴ بعثت نازل شده است دارای ۲۸ آیه می باشد.

۷۲- جن [موجودی نامرئی با ویژگیهای عجیب]

خداوند، انواع گوناگون آفریده و بنده دارد. یکی هم جن است. در این سوره، درباره گروهی از آنان و عکس العملشان در برابر شنیدن آیات قرآن، و دعوت

محمد، و دسته های مؤمن و کافر، و مسلم و قاسط از آنان صحبت شده است و مبین توحید ربوبی است.

این سوره، بروی انسان دری از «آن جهان» می گشاید و او را به قلمرو بیکرانه آفرینش خدا می کشد. تا بدانند که جز خودشان، دیگرانی هم هستند که خدا شناس و عاقل و مطیع سنت های الهی اند.

این سوره حدوداً در سال ۶ بعثت نازل شده است. آن هنگام که پیامبر برای دعوت قبیله تقیف به «طائف» رفته بود و آنها ضمن رد دعوت، پیامبر را آزار دادند و در بازگشت، خدا این آیات را فرستاد.

و برخی هم گفته اند که پس از وفات خدیجه و ابوطالب و یکی دو سال به هجرت مانده، نازل شده است.

سوره جن ۲۸ آیه دارد و مکی است.

۷۳- مزمل [گلیم به خود پیچیده]

آیه اول را که می خوانیم، با این تعبیر به پیامبر خطاب شده، آن هنگام که در اول بعثت، مشرکان در «دار الندوة» دعوتش را نپذیرفتند و در فکر توطئه بر ضد او بودند. پیامبر غمگین و آزرده به خانه رفت و خوابید.

اما سروش خدائی اینگونه نوازشش داد و او را به «برخاستن» و عبادت شبانه، و کمک گیری از نیایش و تلاوت قرآن، و مقاومت در برابر حرفها و مخالفتهایشان دعوت کرد، و از آن حضرت، در برابر برخوردهای سرد و بی مهربی های اهل مکه، حمایت نمود در آیه آخر، دستوری مبنی بر نیایش شبانه و تلاوت قرآن به پیامبر می دهد.

این سوره با ۲۰ آیه در مکه نازل شده است. (اوائل بعثت).

۷۴- مدثر [جامه به خود پیچیده]

وقتی که در غار حرا با نزول آیه ﴿اِقْرَأْ...﴾ محمد ﷺ به رسالت مبعوث شد، به خانه آمد و از شعله های «وحی» مشتعل بود. جامعه بخود پیچیده و خوابید. این سوره نازل شده و او را به «قیام» و «انذار» و «تکبیر» فرا خواند. (آیات اول سوره).

جزو اولین سوره هاست (بقول برخی: دومین سوره و بعد از «مزمّل» یا «اقرء...») و از رسالت و قیامت و مشرکین و فرشتگان و تنذیر سخن می گوید و از عواملی همچون ترک نماز و اطعام مساکین و نیز از فرو رفتن در بظالتهای و تکذیب قیامت که سبب جهنمی شدن است یاد می کند. ۵۶ آیه دارد و مکی است.

۷۵- قیامت [برخاستن]

قیامت، نام رستاخیز عمومی و معاد است. روزی که همه از گورها بر می خیزند و به سوی محشر و سرنوشت ابدی خویش در بهشت یا دوزخ رهسپار می شوند. در اولین آیه به یامت سوگند یاد شده است. و به بشر، آن روز را یادآوری می کند.

در آیات بعد، علائم به روز آن رستاخیز و نیز حالات بشر هنگام جان دادن ذکر شده و با طرح موضوع عبث نبودن خلقت، استدلال بر فلسفه معاد شده است. ۴۰ آیه دارد و در مکه در سال ۳ بعثت نازل شده است.

۷۶- دهر [روزگار، دوران]

در آیه اول اشاره به «روزگاری» می‌کند که بر «انسان» گذشته، و او چیزی نبود که یاد شود. از آن پس اشاره به خلقت انسان، و قرار گرفتن او بر سر دو راهی «شکر» و «کفران» می‌نماید.

از آنجا که محور این سوره، انسان است و عملش و اخلاصش و ایشارش و عاقبت کارش در قیامت و نعمت‌های خوب برای نیکان، نام دیگر این سوره «انسان» است.

این سوره به نام «هل اتی» هم مشهور است. چونکه با این کلمه آغاز شده است.

این سوره در مدینه نازل شده و بنا به روایات، در ستایش از علی و فاطمه علیها السلام است که بخاطر نذرشان، سه روز روزه گرفتند و هنگام افطار، غذای ساده خویش را به مسکین و یتیم و اسیر، ایثار کردند (آیه ۸) و خود با آب افطار نمودند. در آیات بعد، از نعمتهای خداوند برای اهل بهشت، و پاداش نیکیه‌ها در آخرت، یاد شده و فرمان صبر و مقاومت داده است.

دارای ۳۱ آیه است و بعد از «الرحمن» نازل شده است.

۷۷- مرسلات [فرستاده شده‌ها]

منظور از مرسلات (که در نخستین آیه خداوند به آنها قسم یاد کرده است) یا فرشتگانی است که پیایی برای فرود آوردن وحی الهی به پیامبران فرستاده می‌شوند، یا تند بادهایی است که فرستاده می‌شوند. علائمی از بروز قیامت و توصیفی از محشر بیان شده است.

تاکید اصلی این سوره روی قیامت است و مکررا تکذیب کنندگان بیم داده می شوند آیه ﴿وَيَلُومُنَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾ در این سوره ۱۰ بار تکرار شده است و صحنه هائی از دنیا و آخرت و حقائق هستی در آن بیان شده است. در سال دوم بعثت در مکه در غاری در «منا» نازل شده است (بعد از سوره همزه) و ۵۰ آیه دارد.

۷۸- نبا [خبر]

خبر مهم و بزرگ قیامت که مردم درباره اش از یکدیگر «سؤال» می کنند، در آیات اول سوره بیان شده است. در بعضی روایات، این نبا به علی عَلِيٍّ تاویل شده است. (المیزان ج ۲۰ ص ۲۶۱).

نام دیگر سوره، «عم» است یعنی «از چه؟» زیرا سوره با این کلمه آغاز می شود و نام سومش، «تساؤل» می باشد، یعنی «از هم پرسیدن». به نام «معصرات» هم ذکر شده است (که در آیه ۱۴ آمده).

محور اساسی این سوره، ضرورت و حتمیت قیامت، و استدلال بر آن و توصیف آن می باشد. چون خبر از نظامی متقن و استوار می دهد، بعنوان نمونه ای از آن، برخی از نظامهای طبیعت در مورد شب و روز و کوه و گیاه و زمین و... را بیان می کند و آن روز حق را که تخلف ناپذیر است و مایه حسرت و ندامت کافران، به یادها می آورد.

بعد از سوره معارج در سال دوم بعثت در مکه نازل شده و دارای ۴۰ آیه می باشد.

۷۹- نازعات [آنها که از روی قوت می کشند]

خداوند در نخستین آیه به نازعات قسم خورده است. نازعات، فرشتگانی هستند که جان مردم را می گیرند، یا روح کافران را به شدت قبض می کنند، یا ستاره هائی هستند که از افقی غایب شده و در افق دیگر پیدا می شوند. در هر صورت خداوند به فرشتگان، به عنوان واسطه هائی در تدبیر امور جهان سوگند یاد کرده و اهمیت نقش آنها را بازگو می کند. بخشی از نبوت موسی و دعوت او از فرعون طغیان گر بسوی تزکیه و هدایت، نقل شده، آیه ۱۵ به بعد.

و در ادامه، این سوره هم بر اساس آخرت و قیامت و اثبات آن و حالت مردم در بهشت و دوزخ می باشد و در اوائل بعثت در مکه نازل شده و ۴۶ آیه دارد. نزول این سوره بعد از سوره «نباء» است.

۸۰- عبس [چهره در هم کشید]

سوره، عتاب و ملامت است از اینکه ثروتمندان را بر ضعفا و مساکین مؤمن مقدم بدارند.

در حضور پیامبر جمعی از بزرگان قریش در مکه جمع بودند که نابینائی بنام «ابن ام مکتوم» وارد شد. با ورود او یک نفر به جهت ناراحتی از ورودش، چهره در هم کشید و عبوس شد (آن یک نفر یا پیامبر بود یا مردی از بنی امیه: بنا به اختلاف روایات) خداوند از این نحوه برخورد، انتقاد کرده و متذکر برخی نکات اخلاقی و تربیتی می شود.

سوره با یادی از مراحل خلقت انسان و نعمتهای خدا و حیات در زمین و سپس قیامت و چهره های خندان و اندوهگین در آخرت، ادامه و پایان می یابد نام دیگرش سوره «اعمی» (نابینا) است.

بعد از سوره نجم، در سال دوم بعثت و در مکه نازل شده و دارای ۴۲ آیه می باشد.

۸۱- تکویر [در هم پیچیده شدن]

در هم پیچیده شدن خورشید، و تمام شدن نور آن بمنزله پایان نظام این جهان و از علائم قیامت است که در آیه اول به آن اشاره شده است. سپس درباره انکشاف اعمال انسان در آن روز مطلبی دارد.

سوره تکویر (یا: کورت) بیشتر در مورد معاد است. و در قسمتی هم حمایت و تاییدی از پیامبر نموده و اتهامات را از او دفع می کند.

بعد از سوره «تبت»، در سال اول بعثت در مکه نازل شده و ۲۹ آیه دارد.

۸۲- انفطار [شکافته شدن]

این سوره هم، در مورد قیامت و سرانجام نیکان و بدان در بهشت و دوزخ می باشد و شکافته شدن آسمان، بمعنای در هم ریختن این نظام قائم، باز هم پیش درآمدی بر رستاخیز و از جمله شرائط متصل به قیامت است. و از ثبت و ضبط دقیق اعمال هر انسان مطالبی دارد که توسط دو فرشته انجام می گیرد.

این سوره، با ۱۹ آیه، بعد از «نازعات» در سال ۳ بعثت در مکه نازل شده است.

۸۳- مطففین [کم فروشان]

در آیه اول این سوره، نکوهش و هشدار به کم فروشان آمده است و برای اصلاح اقتصادی در جامعه، از زشتی این کار و بیان عقوبت های سخت اخروی برای آنان و برای تکذیب کنندگان و فاجران سخنانی گفته شده است و ستایشی هم از ابرار و صالحان.

این، آخرین سوره ای است که در مکه نازل شده و در واقع، در سفر هجرت پیامبر قبل از رسیدن به مدینه نازل گشته است و گویای کمروشی و اختلال در وزن و کیلی است که مردم مدینه گرفتارش بودند. و ۳۶ آیه دارد. بنام سوره «تطفیف» هم نقل شده است.

۸۴- انشقاق [دو شقه شدن و شکاف برداشتن]

باز هم از علائم ظهور قیامت، در هم ریختن و پاره شدن نظام جهان بالا بیان شده است (آیه ۱) آنچه‌انکه در سوره های تکویر و انفطار بیان شد. این سوره هم مانند سوره های کوچک مکی، تکیه اش روی مبدء و معاد است و سیر انسان را به سوی خدا و سرنوشت ابدی اش در آخرت، و حساب و کتاب، بیان می کند. بعد از سوره انفطار در مکه نازل شده و ۲۵ آیه دارد.

۸۵- بروج [برج ها]

در اولین آیه، به آسمانی که دارای برج هاست سوگند یاد شده است. برجهای آسمان، جایگاه و خط سیر ستارگان در آسمان است. بعضی هم آن را برجهای دوازده گانه فلکی دانسته اند. و در بعضی احادیث، دوازده برج به دوازده امام تاویل شده است.

در این سوره هشدار و تهدیدی است نسبت به کسانی که مؤمنین را تنها به جرم مؤمن بودن، آزار می دادند و این را بعنوان آزمایشی از سختیها و مشکلات در پیش پای مؤمنان در راه ایمان و اعتقاد می داند.

داستان «اصحاب اخدود» که در آتش سوختند - به جرم ایمان - و نیز سپاه فرعون و ثمود، و نمونه ای از مؤمنانی که در راه ایمان، بر شدائد فرعون و صبر و

مقاومت کردند بیان شده است تا امت محمد ﷺ هم از استقامت آنان، درس صبر بیاموزند و نوید پیروزی به مسلمین داده شده است. این سوره را، سوره پیامبران نیز گفته اند. بعد از سوره شمس و در اوائل بعثت در مکه نازل شده و ۲۲ آیه دارد.

۸۶- طارق [ستاره ظاهر شونده]

در آیه نخست، به آسمان و ستاره های درخشان و ظاهر شونده، قسم یاد شده است. محور سخن در این سوره، معاد است و با بیان قدرت کامل خدا، بر تحقق آن در آینده استدلال می کند و با بیان اصل خلقت انسان، او را در جهت تربیت معنوی و روی آوردن به فطرت توحیدی سوق می دهد. این سوره در اوائل بعثت در مکه و بعد از سوره «بلد» نازل شده و دارای ۱۷ آیه می باشد.

۸۷- اعلی [برتر]

در آیه اول خدا را با صفت «برتر» بیان کرده است و به تسبیح او، که آفریدگار و مدبر جهان است فرمان داده است. در این سوره، حیات برتر و جاودانه آخرت، و «فلاح» در سایه «تزکیه» و «ذکر» و «نماز» مطرح شده، و همه، در رابطه با توحید الهی است. پیامبر این سوره را دوست داشت و در نماز جمعه و عید فطر و قربان آن را می خواند و ذکر سجده را از آیه اول این سوره الهام گرفته است. بعد از سوره تکویر و در اوائل بعثت در مکه نازل شده و دارای ۱۹ آیه می باشد.

۸۸- غاشیه [فرا گیرنده]

یکی از نامهای روز قیامت است که در آیه اول بیان شده است. فراگیرنده و احاطه کننده مردم، از نظر هراس و وحشت، از نظر محاسبه و بررسی اعمال و... در این سوره، مردم از نظر شقاوت و سعادت اخروی به دو بخش تقسیم شده اند و کیفر و پاداش هر یک، در بهشت و جهنم بیان شده است و ربوبیت خداوند یادآوری می شود و در نهایت، بازگشت همه انسانها برای حساب، در نزد پروردگار، مطرح شده است.

بعد از سوره ذاریات در مکه نازل شده است و ۲۶ آیه دارد.

۸۹- فجر [سپیده دم]

در آیه اول، خداوند، به فجر قسم خورده است. به این انفجار نور در خیمه ظلمت شب. جالب است که بدانیم سوره «فجر» بعد از سوره «لیل» نازل شده است همچنانکه در طبیعت هم سپیده دم فجر، پس از «شب»، فرا می رسد. این سوره را، در روایات، سوره حسین بن علی دانسته اند و به خواندن آن توصیه کرده اند. (امام صادق علیه السلام: اقرؤا سورة الفجر فی فرائضکم و نوافلکم فانها سورة الحسین بن علی علیه السلام (تفسیر برهان ج ۴ ص ۴۵۷)). اینهم جالب است. چرا که قیام کربلای حسین، خود انفجاری فجری از ایمان و جهاد بود در ظلمت شب جور و شرک بنی امیه. و همچنانکه با فجر و آغاز روز، حرکت و حیات مردم، شروع می شود، با خون حسین و یارانش در عاشورا، اسلام جانی تازه گرفت و حیاتی مجدد یافت. در مفهوم «فجر»، در تفاسیر، مصداقهای گوناگونی ذکر شده است.

در این سوره، از وابستگی به دنیا که در نتیجه طغیان و کفران نعمت پدید می آید نکوهش شده و وعده عذاب شدید در دنیا و آخرت داده شده است و در

پایان، باز هم گریزی به معاد و تاکید روی رجعت انسان به سوی پروردگار، آمده است.

چهلمین سوره ای است که در سال دوم یا سوم بعثت در مکه نازل شده و ۳۰ آیه دارد.

۹۰- بلد [شهر]

منظور، شهر مکه، زادگاه و وطن پیامبر است که در اولین آیه این سوره، خداوند به آن، سوگند یاد کرده است.

سوره، خلقت انسان را در رنج و سختی، (بعنوان کوره ای از حوادث در جهت ساخته و پرداخته شدن انسان) بیان می کند و نیز اشاره ای به اینکه بر کارهایش نظارت می شود و بنا بر این باید در آزادی اسیران، اطعام گرسنگان و سفارش به صبر و رحمت بکوشد. «صبر بر طاعت» و «صبر از معصیت» و «صبر بر مصیبت» در این سوره بطور ضمنی آمده است.

بعد از سوره «ق»، در سال ۳ بعثت، در مکه نازل شده است و دارای ۲۰ آیه می باشد.

۹۱- شمس [خورشید]

نخستین آیه، مشتمل بر سوگند به خورشید و فروغش می باشد. پس از چندین سوگند متوالی، پیام سوره این است که: «فلاح» در سایه تزکیه نفس، و زیان و تباهی، در اثر پوشاندن و گمراه ساختن نفس می باشد. داستان ثمود در رابطه با «ناقه صالح» شاهدی بر سخن فوق است که در سوره آمده است.

بعد از سوره قدر (و به نقل برخی بعد از سوره حج) در سال دوم بعثت در مکه نازل شده و ۱۶ آیه دارد.

۹۲- لیل [شب]

خداوند، به شب، هنگامی که جهان و انسانها را فرا می گیرد سوگند خورده است. (آیه ۱)

شب و روز، خلقت و تلاش انسانها، هدایت الهی، انذار و تبشیر و قیامت و پاداش... از مطالب این سوره است و توجه خاصی به انفاق اموال در این سوره می باشد.

قبل از سوره فجر و بعد از سوره «اعلی» نازل شده است. به این ترتیب نگاه کنید:

شب - فجر - ضحی و نور - انشراح... این ترتیب نزولی چند سوره ای است که پیایی آمده، آیا در نظام طبیعت هم چنین نیست؟! از سوره های مکی است و ۲۲ آیه دارد.

۹۳- ضحی [نور و روشنائی]

خداوند به روشنائی روز و فراگیری شب قسم یاد کرده که پیامبر را رها نکرده است (آیات ۱ - ۳).

می دانیم که مدتی وحی از پیامبر قطع شد و این بهانه ای برای عیبجوئی مشرکین بود که خداوند با فرستادن این آیات در جهت تقویت روحی و تایید پیامبر رحمت خود نازل کرد. سیزدهمین سوره است که بعد از سوره قلم و قبل از «مزل» در مکه و اوائل بعثت نازل شده و ۱۱ آیه دارد.

۹۴- انشراح [گشاده شدن، وسیع شدن]

شرح صدر و فراخی سینه، کنایه از ظرفیت زیاد، برای دریافت حقائق و تحمل سختیهای راه دعوت است. در آیه اول خداوند، عطای چنین شرح صدری را به پیامبر بیان می کند و او را دعوت به کار مستمر و پیگیر می نماید و نوید می دهد که: با هر سختی، آسانی است.

(نابرده رنج، گنج میسر نمی شود مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد)
این سوره بعد از «ضحی» نازل شده و مکی است (و بعضی گفته اند مدنی است). بعضی این سوره را با سوره قبلی اش، مجموعاً یکسوره حساب کرده اند. سوره «الم نشرح» دارای ۸ آیه می باشد.
نام دیگر این سوره، «شرح» است.

۹۵- تین [انجیر]

در این سوره به انجیر و زیتون و طور سینا قسم خورده شده است.
تین و زیتون، نام دو میوه است، یا به درخت این دو میوه قسم خورده شده، و به قول بعضی ها نام دو کوهی است که دمشق و بیت المقدس بر آن استوار گشته و رمز سوگند یاد کردن به این دو کوه و به طور سینا آن است که این سه جا، خاستگاه و محل بعثت بسیاری از پیامبران بوده است. در کنار این سه قسم، به مکه هم سوگند یاد شده، که محل بعثت پیامبر اسلام است.
بعد از همه اینها، سخن از انسان و آفرینش او و ایمان و عمل صالحش می باشد و اینکه در اثر بی تقوایی، انسان به پست ترین جایگاهها هم سقوط می کند مگر مؤمنان صالح.

در سال سوم بعثت در مکه نازل شده (بعد از سوره بروج) و ۷ آیه دارد.

۹۶- علق [خون بسته، زالو، کرم]

در آیه دوم، مبدء خلقت انسان از «علق» می داند، کرمی زالو شکل، اسپر ماتوزوئید.

بعضی هم علق را از ریشه تعلق و وابستگی گرفته اند و گفته اند انسان از وابستگی و تعلقات خلق شده است.

اولین سوره ای است که در غار حرا، هنگام بعثت پیامبر، بر او نازل شده است و سخن از خواندن و آفرینش انسان و تسلیم او و طغیانش به میان آمده است. این سوره مکی است و ۱۹ آیه دارد.

۹۷- قدر [اندازه، سنجش، ارزش]

در این سوره، از شب ارزش آفرینی و اندازه گیری و مقدرات انسان سخن به میان آمده است. شبی که از هزار ماه برتر است (در بعضی روایات شیعه، این هزار ماه به مدت حکومت ظالمانه بنی امیه تفسیر شده که هزار ماه طول کشیده است) (به نقل المیزان جلد ۲۰ ص ۴۷۴).

و در یکی از شبهای ماه رمضان (۲۱ یا ۲۳) قرار دارد. و شبی است که قرآن در آن بر قلب پیامبر نازل گشته است. شب اتصال مطلق میان زمین و ملکوت اعلاست و فرود آمدن فرشته ها از آسمان، و شب سلامتی است.

این سوره، در حدود سال ۴ بعثت، بعد از سوره «عبس» در مکه نازل شده و ۵ آیه دارد و سوره ای است بسیار مبارک و با فضیلت.

۹۸- بینه [دلیل روشن و حجت آشکار]

این سوره، بیانگر رسالت عام پیامبر نسبت به همه مشرکین و یهود و نصاری است و دعوت او را از همه بشریت به آئین حق باز می گوید و صلاح جامعه انسانی را در سایه اعتقاد و عمل می داند.

گرایش مشرکین و اهل کتاب را به ایمان توحیدی، در سایه آمدن «بینه» می داند و خود محمد ﷺ نمونه و مصدق از این حجت آشکار برای اندیشه ها و پیروان ادیان دیگر است (امام باقر فرموده است: البینه محمد رسول الله ﷺ) (المیزان ج ۲۰ ص ۴۸۲) به نقل از تفسیر القمی.

به نام «لم یکن» هم مشهور است و این نام از آغاز سوره اقتباس شده است. از نام های دیگر این سوره «اهل الكتاب»، «قیامت»، «بریه» و «انفکاک» است.

بعد از سوره طلاق نازل شده و از سوره های مدنی است و ۸ آیه دارد.

۹۹- زلزال [لرزش و زلزله]

در آیه اول وقوع زمین لرزه مهیب را هنگام ظهور قیامت بیان می کند. زلزله ای که در پی آن بر انگیختن مردم برای روز دادرسی عمومی در محشر و پاداش خوبیها و کیفر بدی ها است.

نام دیگر سوره، «زلزله» است. ۸ آیه دارد و بعد از سوره نساء در مدینه نازل شده است.

۱۰۰- عادیات [دوندگان]

عادیات، اسبهای تیزتک و تندرو می باشد که هنگام دویدن، همهمه صدایش بگوش می رسد. خداوند در نخستین آیه، به چنین اسبها و اسب سواران چابک

که از سم اسبان آتش می پرد و سحرگهان بر سر دشمن هجوم می آورند، سوگند می خورد و برخی نکات تربیتی و انسان شناسی و کفران انسان نسبت به نعمتها و مالدوستی شدید انسان، در پی آن مطرح می شود و با اشاره ای به رستاخیز و قیامت، پایان می گیرد.

لحن آیات می رساند که باید در مدینه و پس از تشریح حکم جهاد با دشمن، آیات، نازل شده باشد. در روایات آمده که این سوره درباره علی علیه السلام و گروه پارتیزانی او که در جنگ «ذات السلاسل» به دشمن شبیخون زدند، نازل شده است که گروههای اعزامی سابق ناموفق بودند ولی این گروه توانستند ضربه خود را بزنند.

این سوره مدنی است و ۱۱ آیه دارد و پس از سوره «عصر» نازل گشته است.

۱۰۱- قارعه [کوبنده]

از نام های قیامت است که در سه آیه اول آمده است. قیامت، کوبنده دلهاست با ترس. و کوبنده دشمنان خداست، با عذاب. در این سوره از قیامت و حالت خوشی و ناراحتی نیکوکاران و بدکاران سخن گفته شده است.

بعد از سوره ایلاف، در مکه در اوائل بعثت نازل شده و ۱۱ آیه دارد.

۱۰۲- تکاثر [افتخار به زیادی ثروت و عزت]

در دو آیه اول از تکاثر نکوهش شده، یعنی افزون طلبی در ثروت و قدرت، و افتخار کردن به کثرت اموال و قوم و قبیله و عزت اجتماعی. مشرکین برای اثبات عظمت خود از جهت نفرات، حتی مرده های خود را هم در گورستان به

حساب می آوردند. چه بازیچه و مشغولیتی! ... در بعضی تفاسیر، به قومی از یهود تفسیر شده و در بعضی به دو قبیله از قریش و در بعضی هم به دو گروه از انصار.

این سوره، بعد از سوره کوثر، نازل شده و ۹ آیه دارد و از سوره های مکی است.

۱۰۳- عصر [زمان، بعد از ظهر، فشار، و...]

در اولین آیه، خداوند به عصر قسم یاد کرده است. مفسرین، عصر را به معانی گوناگونی بیان کرده اند، از قبیل: عصر نبوت، عصر نزول قرآن، عصر قیامت، عصر دولت مهدی، نماز عصر، روزگار، و معانی دیگر...

در جواب این سه قسم، سوره به بیان خلاصه ای از معارف قرآن اشاره می کند و آن عبارت است از: «ایمان»، «عمل صالح»، «حق»، «صبر». در بیانی خلاصه و مختصر، مفاهیم بلند و فراوانی بیان شده است. این سوره، مکی است و با ۳ آیه در سال اول بعثت بعد از سوره انشراح نازل شده است.

۱۰۴- همزه [عیبجو و طعنه زن]

در این سوره از کسانی که از دیگران عیبجویی کرده و با حرکات چشم و ابر و مسخره شان می کنند و به ثروتهای جمع شده خود مغرورند نکوهش شده است و وعده آتش به آنها داده شده و آیات تنذیری این سوره مربوط به آغاز دعوت و دوران درگیری با اشراف است.

بعد از سوره قیامت نازل شده و از سوره های مکی است و ۹ آیه دارد.

۱۰۵- فیل

در این سوره داستان فیل سواران ابرهه را که برای ویران کردن خانه توحید، کعبه، هجوم آورده بودند و با قدرت خداوند نابود شدند بطور خلاصه بیان کرده است.

خود این واقعه، که قبل از اسلام رخ داده بود مبدء تاریخ شد و آن سال به «عام الفیل» مشهور گشت. بنا به نقل مورخین، در همان سال هم پیامبر متولد شد و ۴۰ سال بعد از آن ماجرا به رسالت مبعوث گشت.

این تاریخچه و یادآوری آن در قرآن، هشدار است به کسانی که از در جنگ و ستیز با خدا و آئین او وارد می شوند.

این سوره هم بعد از «کافرون» در اوائل بعثت در مکه نازل شده و ۵ آیه دارد.

بعضی این سوره را با سوره بعدی یکی دانسته اند، چون مطالبشان بهم مربوط است.

۱۰۶- ایلاف [الفت دادن]

نام دیگر سوره «قریش» است. در رابطه با سوره قبلی، که دشمنان حبشی مهاجم به کعبه نابود شدند، این کار، بخاطر تجمع خاطر و انس و الفت و ایمنی «قریش» در کوچ های تابستانی و زمستانی انجام گرفت و در مقابل، از آنان انتظار است که خدا را پرستش کنند.

سوره مکی است و بجهت پیوستگی مطالبش با سوره فیل، بعضی ها این دو را یک سوره حساب کرده اند.

۵ آیه دارد و در سال ۳ بعثت، بعد از سوره «تین» نازل شده است.

۱۰۷- ماعون [ظرف غذا]

در آخرین آیه، از نمازگزاران سهل انگار و ریاکار که از اطعام و سیر کردن گرسنگان با ظرفهای پر از غذا جلوگیری می کنند نکوهش شده است و اینها همه در ردیف تکذیب کنندگان دین محسوب شده اند به این مناسبت، این سوره بنام سوره «دین» هم گفته شده است.

نقل شده که نزول سوره درباره ابوجهل و کفار قریش بوده است. این سوره بعد از تکاثر و قبل از «فیل» و در مکه در سال ۲ بعثت نازل شده و ۷ آیه دارد.

۱۰۸- کوثر [خیر فراوان]

در اینکه منظور از کوثر، نهری است در بهشت، یا حوضی در محشر، یا ذریه و فرزندان زیاد، یا علمای امت، یا نبوت و قرآن، یا علم و حکمت یا... نظریه های گوناگونی وجود دارد.

منظور هر کدام باشد، این خیر کثیر را خداوند به پیامبر اعطا کرده است (آیه ۱)

این سوره یک سطری که ۳ آیه دارد و از اعجازهای قرآن است در جواب عیبجوئی های مشرکین نازل شده که بخاطر نداشتن فرزند پسر، پیامبر را مقطوع النسل و «ابتر» می گفتند.

بعد از «عصر» یا «عادیات» در مکه نازل شده است. سال اول بعثت. بعضی هم گفته اند که در «صلح حدیبیه» نازل شده است.

۱۰۹- کافرون [کافرها]

در این سوره، خداوند به پیامبر فرمان برائت از خدایان مشرکین و عقاید باطل آنها را می دهد. چرا که میان توحید و شرک، هرگز سازشی نیست. نزول این سوره در پی آن بود که بعضی از مشرکین، از پیامبر می خواستند که مدتی بت های آن را عبادت کنند تا آنها هم خدای محمد را بپرستند. سوره، مسلمانان را از سازش بر سر اصول اعتقادی و مبانی بنیادی مکتب بر حذر می دارد. بنام سوره «عبادات» هم گفته شده است. ۶ آیه دارد و بعد از سوره ماعون (یا: فیل) در اوائل بعثت در مکه نازل شده است.

۱۱۰- نصر [یاری]

در این سوره، از نصر و یاری خدا و پیروزی و فتح بزرگ است که از سوی خدا فرا رسیده است و مردم فوج فوج به دین خدا می گروند. گفته اند که در ایام «حجة الوداع» سال آخر عمر پیامبر در «منا» نازل شده و آخرین سوره ای است که به نحو کامل و یکجا آمده است. بعد از سوره توبه و ۳ آیه دارد. نام دیگرش «تودیع» است. چرا که بعنوان آخرین سوره ها، وداعی با پیامبر و پیامبر با امت محسوب می شود و در آن اشاره ای به وفات رسول گرامی اسلام شده است.

۱۱۱- تبت [شکسته باد]

ابولهب، و همسر آتش افروز و هیزم کش او از سردمداران مشرکین مخالف پیامبر بودند و آن حضرت را آزار می دادند. در این سوره (آیه ۱) نفرین شده که شکسته باد دستان ابولهب و خودش نابود باد.

نام دیگر سوره، «مسد» است. یعنی ریسمانی بافته شده از لیف خرما. در مورد همسر ابولهب در آخرین آیه می گوید که در گردن زنش در حالت عذاب ریسمانی از این نوع خواهد بود. سوره لهب هم گفته شده است. بعد از سوره «فاتحه» و به قولی بعد از «مدثر» در اوائل بعثت در مکه نازل شده و ۶ آیه دارد.

۱۱۲- اخلاص [خالص کردن]

سوره «اخلاص»، یا «توحید»، یا «قل هو الله» وحدانیت و اوصاف خداوند را بیان می کند و بسیار فضیلت دارد معادل یک سوم قرآن است. به نام سوره «اساس» هم یاد شده است.

سوره در جواب درخواست گروهی از یهود که از پیامبر، اوصاف خداوند را پرسیده بودند، نازل شده است. «قل هو الله» نسب نامه خدا است.

در مورد این سوره، امیر المؤمنین فرموده است که: «قل هو الله»، نسب نامه خداست.

این سوره بعد از «ناس» در اوائل بعثت در مکه نازل شده و ۴ آیه دارد.

۱۱۳- فلق [صبح]

در این سوره فرمان به پیامبر است که به خدائی که آفریدگار فلق و سپیده دم است از شر همه پدیده ها و شر ظلمت فراگیر و جادوگران و حسودان، پناه ببرد. بعد از سوره فیل و قبل از ناس در مکه نازل شده و ۵ آیه دارد.

۱۱۴- ناس [مردم]

در این سوره هم مثل سوره قبلی، خداوند به پیامبر فرمان داده که به پروردگار مردم، فرمانروای مردم و معبود مردم، از شر وسوسه گران از جن و انس پناه ببرد.

این سوره و سوره فلق را، «معوذتین» هم گفته اند. زیرا که در آغاز هر دو، مسئله تعویذ و پناه بردن به خدا از شرور حسودان و افسونگران و جادوگران مطرح شده که دشمنان از طریق جادو و افسون قصد صدمه رساندن به پیامبر را داشتند.

بعضی هم این دو سوره را از سوره های مدنی دانسته اند که با هم نازل گشته اند. سوره «ناس» بعد از سوره «فلق» و قبل از «قل هو الله» نازل شده و ۶ آیه دارد.

با آرزو و امید اینکه با شناخت بهتر و بیشتر قرآن و عمل کردن به این کتاب آسمانی سعادت و فلاح را بدست آوریم، با نقل چند بیت از اشعار «اقبال لاهوری» این نوشته را به پایان می بریم:

نقش قرآن چون که بر عالم نشست	نقشهای یاپ و کاهن را شکست
فاش گویم آنچه در دل مضمراست	این کتابی نیست، چیزی دیگر است
چون که درجان رفت جان دیگر شود	جان چو دیگر شد، جهان دیگر شود

پی نوشت ها :

- ۱- ان اردتم عیش السعداء و موت الشهداء و النجاة يوم الحسرة و الظل يوم الحرور و الهدى يوم الضلالة فادرسوا القرآن فانه كلام الرحمن و حرز من الشيطان و رجحان فى الميزان (بحار الانوار ج ۹۲ ص ۱۹).
- ۲- خياركم من تعلم القرآن و علمه (وسائل ج ۴ ص ۸۲۵)
- ۳- ان الله تبارک و تعالى لم يجعله لزمان دون زمان و لانس دون ناس فهو فى كل زمان جديد و عند كل قوم غض الى يوم القيامة (بحار الانوار ج ۲ ص ۲۸۰)
- ۴- كان يعرف انقضاء سورة بنزول بسم الله الرحمن الرحيم، ابتداء لآخرى (مصباح الفقيه كتاب الصلوة ص ۲۷۶)
- ۵- القرآن جملة الكتاب و الفرقان المحکم الواجب العمل به (تفسير برهان ج ۱ ص ۲۶۹).
- ۶- الاتقان سيوطى، ج ۱ ص ۵۲.
- ۷- آشنایى با علوم قرآن، داود عطار.
- ۸- ما نزلت آية الا و انا علمت فيمن انزلت و اين انزلت و على من نزلت ان ربي وهب لى قلبا عقولا و لسانا ناطقا (تفسير برهان ج ۱ ص ۱۷).
- ۹- نزل القرآن اثلاثا: ثلث فينا و فى عدونا، و ثلث سنن و امثال و ثلث فرائض و احكام (تفسير برهان ج ۱ ص ۲۱)
- ۱۰- ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾.. (آل عمران ۷).